

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΣΜΟΥ

Ο θεσμός της φυλάκισης ως μέσο αντιμετώπισης των ατόμων που διαπράττουν κάποιο αδίκημα, δεν είναι πρόσφατος καθώς βρίσκεται ακόμη και στην αρχαία Ελλάδα, όμως σαν θεσμοθετημένο μέσο τιμωρίας παραβατών εμφανίζεται πολύ αργότερα. Συγκεκριμένα οι πρώτες φυλακές εμφανίστηκαν στα μέσα του 16^{ου} αιώνα στο Ηνωμένο Βασίλειο και έπειτα και σε υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ελβετία, η Γερμανία και η Ολλανδία μαζί με τα πρώτα οργανωμένα κράτη. Όμως και υπό τις πιέσεις που άσκησαν τον 19^ο αιώνα οι φιλόσοφοι του διαφωτισμού και μετά τη Γαλλική επανάσταση εδραιώθηκε η ιδεολογία της προστασίας της ατομικής ελευθερίας και δημιουργήθηκε ένα ποινικό σύστημα πιο ανθρωποκεντρικό με σκοπό να εγκαταλειφθούν οι προηγούμενες πρακτικές. Γεγονός είναι ότι η στέρηση της ελευθερίας ενός παραβάτη των εκάστοτε νόμων μέχρι τότε ήταν σκληρός και πολλές φορές απάνθρωπος καθώς εστίαζε στη σωματική ποινή ή ακόμη και στο θάνατο.¹

Είναι επίσης γνωστό ότι στα πρώτα σωφρονιστικά ιδρύματα που δημιουργήθηκαν οι κρατούμενοι ζούσαν σε άθλιες συνθήκες και συνυπήρχαν ακόμη και με ασθενείς που είχαν ανίατες ασθένειες.² Έτσι λοιπόν κατά τη διάρκεια του διαφωτισμού, όπως προαναφέρθηκε, το καθεστώς της φυλακής γενικότερα άλλαξε με σκοπό την πιο ανθρωπιστική του προσέγγιση και από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα η φυλακή κατέληξε να είναι ένας θεσμός προγραμματισμένος με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να ανταπεξέλθει ακόμα και σε μαζικές φυλακίσεις

¹ Αλεξιάδης, Σωφρονιστική.

² Παύλου και Γούνη, Ελευθεροτυπία, Ιστορικά, σελ.6-12.

εγκληματιών.³ Η πρώτη ουσιαστική απόπειρα ώστε να γίνει η φυλακή πιο αποδεκτή κοινωνικά έγινε το 1930 από δύο επιστήμονες, τους Rusche και Kirchheimer κατά τους οποίους η φυλακή είναι συνυφασμένη με την αγορά εργασίας και θεωρούσαν πως όσο μειώνεται η οικονομική δυνατότητα των πολλών, σκληραίνουν και οι ποινές ώστε να τους αποτρέπουν από το έγκλημα. Βλέπουμε έτσι ότι η φυλακή μέχρι και να πάρει τη σημερινή της μορφή είναι αποτέλεσμα των παρεμβολών που είχε ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε εποχή.

Ουσιαστικές αλλαγές επιδέχεται η φυλακή όταν οι πρώτοι νόμοι σωφρονισμού αναφέρουν πως αυτό είναι υποχρέωση της κοινωνίας. Αργότερα η τιμωρία των εγκληματιών ήταν αρμοδιότητα της ίδιας της κοινότητας και του κράτους. Οι νόμοι του Σόλωνα στην αρχαία Αθήνα ακόμη θεωρούσαν τη σύλληψη και την τιμωρία του δράστη δημόσια υπόθεση. Έτσι το σωφρονιστικό σύστημα δεχόταν συνεχώς αλλαγές όσο η κοινωνία εξελισσόταν και πέρασε από τέσσερα κύρια στάδια ως τις μέρες μας τα οποία είναι τα εξής: το κοινοβιακό σύστημα, το απομονωτικό σύστημα, το μικτό σύστημα και το προοδευτικό ή ιρλανδικό σύστημα.⁴ Στο κοινοβιακό σύστημα οι έγκλειστοι αλληλεπιδρούν μέρα και νύχτα μαζί, τρώνε και κοιμούνται σε μεγάλους χώρους μαζί. Στο σύστημα αυτό το θετικό είναι ότι το κόστος των φυλακών δεν είναι μεγάλο όπως και επίσης ότι ο φυλακισμένος μπορεί να αναμορφωθεί καθώς διατηρεί τις όποιες κοινωνικές σχέσεις που είχε.

Στον αντίποδα υπάρχει το ενδεχόμενο κάποιος ο οποίος βρέθηκε κατά περίπτωση στη φυλακή να συνυπάρξει με έναν κατεξοχήν εγκληματία και αναπόφευκτα να αναπτύξει μεγαλύτερη εγκληματική δραστηριότητα

³ Τσαλικόγλου, Μυθολογίες βίας και καταστολής.

⁴ Αλεξιάδης, Σωφρονιστική.

εφόσον εκτίσει την ποινή του. Επίσης μπορεί να υπάρξουν περιπτώσεις εκβιασμού από κάποιους αδίστακτους κακοποιούς σε άλλους κρατούμενους για τους βοηθήσουν είτε σε κάποια εγκληματική ενέργεια είτε σε κάποια απόπειρα απόδρασης. Αυτό το σύστημα ήταν σε ισχύ από το 1600 μέχρι και το τέλος του επόμενου αιώνα. Το άκρως αντίθετο από το σύστημα αυτό είναι το απομονωτικό που πρώτη φορά εμφανίζεται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στη Μεγάλη Βρετανία όταν στην Αγγλία ιδρύθηκαν δυο φυλακές με σκοπό ο κρατούμενος να ζει και τρώει απόλυτα μόνος του. Ήταν τόσο αυστηρή η απομόνωση σε αυτό το σύστημα όπου στις αρχές της λειτουργίας του ακόμη και κατά τη διάρκεια του εκκλησιασμού ο κρατούμενος έμπαινε σε καθίσματα που γύρω γύρω ήταν κλειστά! Εκείνη την εποχή που ξεκίνησε αυτό το σύστημα στην Πενσυλβάνια των Ηνωμένων Πολιτειών δημιουργήθηκε και το πανοπτικό σύστημα φρούρησης των φυλακών που έδινε καλύτερο έλεγχο των κρατουμένων και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα άρχισαν να χωρίζουν τους κρατούμενους ανάλογα με την ηλικία τους, το φύλο τους και την εργασιακή τους ικανότητα.⁵ Στα μεγάλα πλεονεκτήματα αυτού του συστήματος ήταν ο αποτελεσματικότερος έλεγχος των κρατουμένων, η διασφάλιση της τάξης και η αποτροπή των αποδράσεων, απόρροια της μη ύπαρξης διαπροσωπικών σχέσεων των κρατουμένων. Σαν μειονέκτημα θεωρείται το γεγονός ότι η υγεία του κρατούμενου, λόγω της έλλειψης επικοινωνίας, επηρεάζεται πάρα πολύ και επίσης είναι αρκετά δύσκολο να ενταχθεί πίσω στην κοινωνία όταν τελειώσει η φυλάκισή του.

Αυτά τα μειονεκτήματα είναι και ο λόγος που το σύστημα αυτό το διαδέχθηκε το μικτό σύστημα από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το οποίο ουσιαστικά έχει δανειστεί στοιχεία και από τα δυο προηγούμενα συστήματα καθώς οι κρατούμενοι τρώνε και εργάζονται μαζί αλλά το

⁵ Αλεξιάδης, Σωφρονιστική.

βράδυ ο καθένας βρίσκεται απομονωμένος στο ατομικό του κελί. Κατά τη διάρκεια της ημέρας όμως απαγορεύεται οι κρατούμενοι να μιλήσουν μεταξύ τους για να μην υποπέσουν σε πειθαρχικό παράπτωμα. Με τον τρόπο αυτό μειώνονται οι πιθανότητες διαφθοράς από τη συνεχή συναναστροφή με τους υπόλοιπους φυλακισμένους.⁶ Χρησιμοποιώντας αυτό το σύστημα συμβάλλει στην καλύτερη ψυχική υγεία των κρατουμένων. Το τελευταίο σύστημα σωφρονισμού είναι το προοδευτικό, το οποίο έχει ως σκοπό να περιορίσει τις αρνητικές συνέπειες της φυλακής και να αναμορφώσει τους φυλακισμένους όσο το δυνατόν καλύτερα. Πρώτος το εφάρμοσε ο Ιρλανδός Crofton το 1850 ως επικεφαλής των φυλακών που είχε τοποθετηθεί. Σύμφωνα με αυτό το σύστημα η φυλάκιση του κρατουμένου περνάει από διάφορα επίπεδα από τα οποία ανάλογα με τη συμπεριφορά που θα επιδείξει, θα τύχει ευνοϊκότερων συνθηκών κράτησης αν αλλάζει προς το καλύτερο ή θα παραμένει στους πρώτους σκληρούς όρους που του επιβλήθηκαν εάν δεν έδειχναν σημάδια βελτίωσης. Έτσι ο κρατούμενος έχει κίνητρο για να βελτιωθεί και να επιστρέψει στην κοινωνία καλύτερος άνθρωπος. Το σύστημα αυτό εφαρμόζεται εξαιρετικά σε μακροχρόνιες ποινές κρατουμένων. Βασικό πλεονέκτημα είναι ότι το πόσο θα παραμείνει φυλακισμένος κάποιος εξαρτάται αποκλειστικά από τη συμπεριφορά του, ενώ στον αντίποδα είναι πρωτίστως δύσκολο να παρακολουθηθούν όλοι οι κρατούμενοι και δεύτερον ότι χρειάζονται φυλακές με χώρους εργασιών και ατομικά κελιά.

Στη χώρα μας οι πρώτες φυλακές δημιουργήθηκαν το 1887 και μέχρι εκείνη τη στιγμή τους σκοπούς τους εξυπηρετούσαν παλιά ενετικά κάστρα. Βέβαια το σωφρονιστικό σύστημα στην Ελλάδα πέρασε από

⁶ Δασκαλάκης, Η μεταχείριση του κρατουμένου.

διάφορα επίπεδα μέχρι να κατασταλάξει στο σημερινό του σχήμα. Σε πρώτη φάση, όταν το κράτος έκανε τα πρώτα του βήματα, και συγκεκριμένα από το 1836 έως το 1953 εγκαθιδρύεται το οθωνικό διάταγμα περί σωφρονιστικής φυλάκισης. Στις τότε φυλακές οι συνθήκες διαβίωσης ήταν το λιγότερο τραγικές και ο διαχωρισμός των κρατουμένων γινόταν ανάλογα με το έγκλημα που είχαν διαπράξει.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα χτίζονται διάφορες φυλακές από δωρεές του Ανδρέα Συγγρού και του Γεώργιου Αβέρωφ και επίσης την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} ξεκινάει μια μεγάλη μεταρρύθμιση με πρωτοστάτη τον τότε υπουργό δικαιοσύνης Νικόλαο Δημητρακόπουλο. Εισηγάγε τότε έννοιες που δεν υπήρχαν ως τότε όπως για παράδειγμα η χρηματική εξαγορά μικρών ποινών κράτησης ή η απόλυση υπό όρους. Η σημαντικότερη συνεισφορά του ήταν ο θεσμός των αγροτικών φυλακών αν και άργησε να εφαρμοστεί καθώς αφορούσε ιδιαίτερες περιπτώσεις κρατουμένων και υπήρχε και έλλειψη υποδομών. Πρώτη φορά οι αγροτικές φυλακές λειτουργούν έπειτα από νομοθετικό διάταγμα του 1925 και ξεκινάει η εφαρμογή εργασίας σε κοινωφελή δημόσια έργα. Το δεύτερο στάδιο που πέρασε το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα ξεκινάει το 1953 όπου πλέον κυρίαρχο ρόλο παίζει ο έλεγχος της εργασίας και ανάλογα με τη διαγωγή του κρατουμένου υπάρχουν και οι αντίστοιχες επιβραβεύσεις.

Έτσι ψηφίζεται το 1967 ο σωφρονιστικός κώδικας που ασπάστηκε το προνοιακό πρότυπο με σκοπό την αναμόρφωση του κρατουμένου και όχι στην ανταπόδοση της πράξης του. Για την επίτευξη αυτής βασιστήκαμε στην εφαρμογή με δίκαιη έκτιση της ποινής και στο χαρακτήρα του εκάστοτε κρατούμενου. Η Τρίτη περίοδος είναι από το 1989 μέχρι και σήμερα που στοχεύει διαρκώς στην θέσπιση κανόνων για τη διαχείριση των κρατουμένων. Όπως γίνεται αντιληπτό η κύρια προσπάθεια γίνεται

για να κατοχυρωθούν νομικά τα ανθρώπινα δικαιώματα των κρατουμένων καθώς στη δεκαετία του 1970 υπήρχαν πολλοί διωγμοί και όχι μόνο, πολιτικών κρατουμένων με αποκορύφωμα τις εξεγέρσεις του 1976 και του 1980. Με την άνοδο στην εξουσία και της σοσιαλιστικής κυβέρνησης προετοιμάζεται το έδαφος για τον κώδικα μεταχείρισης κρατουμένων που τελικά ψηφίζεται το 1989, με κυρίαρχη ιδέα την κοινωνική επανένταξη του κρατουμένου. Σύμφωνα με αυτόν τον κώδικα προβλέπονται άδειες, εκπαίδευση και εργασία για τους κρατούμενους και είχε σκοπό να αυξηθεί η ηθική ευθύνη του κάθε κρατουμένου και επίσης να περιοριστούν όσο είναι δυνατόν οι συνέπειες της στέρησης ελευθερίας. Τελευταία μεταρρύθμιση που έγινε στη χώρα μας είναι με το νόμο 2776/1999 για να αντιμετωπιστούν φαινόμενα εξεγέρσεων και αποδράσεων που κορυφώθηκαν από το 1990 και μετά.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ - ΠΟΙΝΩΝ κατά την 1η ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ														
εκάστου έτους (2003-2015)														
α/α		1/1/2003	1/1/2004	1/1/2005	1/1/2006	1/1/2007	1/1/2008	1/1/2009	1/1/2010	1/1/2011	1/1/2012	1/1/2013	1/1/2014	1/1/2015
1	αριθμός κρατουμένων	8418	8726	8722	9964	10370	11645	11736	11364	12349	12479	12475	12693	11798
2	αριθμός υποδικών	2084	2570	2481	3104	3065	3045	3218	3541	4050	4254	4325	2861	2470
3	αριθμός αλλοδαπών	3858	3708	3704	4281	4695	5622	6078	6307	7210	7887	7875	7623	6882
4	αριθμός γυναικών	394	506	594	592	582	559	695	554	577	562	557	648	572
5	αριθμός ανηλίκων	449	543	445	420	376	446	520	510	568	587	600	452	358
6	αριθμός των παραβατών του νόμου περί ναρκωτικών	3386	3562	3465	4346	4640	4912	4937	4345	4303	4136	4267	3384	2872
7	κατάδικοι με ποινή θανάτου	2	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	κατάδικοι με ισόβια	599	618	594	654	715	776	742	823	807	977	1025	1041	982
9	κατάδικοι με προσκαίρη κάθειρξη													
	από 5 εως 10 έτη	1767	1642	1552	2000	2300	2720	2737	2594	2385	2511	2535	3557	2887
	από 10 εως 15 έτη	1214	1139	1220	1171	1333	1549	1671	1564	1584	1665	1728	1979	1827
	από 15 έτη και πάνω	944	898	989	1003	1041	1108	1109	1090	1173	3100	3200	2055	2244
10	κατάδικοι με φυλάκιση													
	μέχρι 6 μήνες	211	249	359	223	125	316	182	260	261	290	282	75	66
	από 6 μήνες εως 1 έτος	271	313	300	287	257	301	254	229	222	252	248	116	126
	από 1 εως 2 έτη	270	303	300	355	306	453	309	288	253	260	271	206	178
	από 2 εως 5 έτη	842	854	839	1063	1102	1303	1310	765	701	727	835	540	446
11	κρατούμενοι για χρέη	17	30	27	24	23	4	66	43	29	36	47	27	23
12	φιλοξενούμενοι	122	66	40	35	63	44	92	116	237	121		236	549

Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο Ο ΣΩΦΡΟΝΙΣΜΟΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Τα τελευταία χρόνια η απότομη αύξηση της παιδικής παραβατικής συμπεριφοράς οδήγησε επιστήμονες στην εντονότερη μελέτη του φαινομένου αυτού. Σε διεθνές επίπεδο η παιδική ηλικία έχει ιδιαίτερη αξία και προστατεύεται αναλόγως, καθώς η παιδική ηλικία είναι αυτή που καθορίζει σε μεγάλο ποσοστό την εξέλιξη της προσωπικότητας ενός ατόμου. Στο σύνταγμά μας ως παιδί θεωρείται κάθε ανθρώπινη οντότητα ηλικίας κάτω των δεκαοχτώ ετών, εκτός αν σύμφωνα με τους νόμους της χώρας του ενηλικιώνεται νωρίτερα. Έτσι λοιπόν συμπεραίνουμε ότι ανήλικοι παραβάτες θεωρούνται τα άτομα κάτω των 18 χρονών που εμφάνισαν παραβατική συμπεριφορά. Το ελληνικό ποινικό δίκαιο περιέχει διάφορες κυρώσεις για τους ανήλικους παραβάτες και αντίστοιχα ταξινομείται ανάλογα με τις συνέπειες που υπάρχουν σύμφωνα με τον κάθε νόμο. Η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων έχει διάφορες ποινικές ρυθμίσεις που είναι σκόρπιες μέσα στον ποινικό κώδικα. Ειδικότερα, υπάρχουν τρεις ηλικιακές κατηγορίες με τις οποίες αλλάζει και η ποινική μεταχείριση του ανηλίκου.⁷

Πρώτη κατηγορία είναι από 0 έως 8 ετών όπου δεν αντιμετωπίζουν καμία ποινική μεταχείριση, δεύτερη από 8 έως 13 ετών, οι οποίοι θεωρούνται ποινικά ανεύθυνοι, δηλαδή σύμφωνα με τον ποινικό κώδικα δεν τους καταλογίζεται η αξιόποινη πράξη.⁸ Στην ουσία αυτό σημαίνει πως δε μπορούμε να φυλακίσουμε παιδιά τέτοιας ηλικίας αλλά μπορούμε μόνο να επιβάλλουμε κάποια αναμορφωτικά μέτρα. Το περιεχόμενο αυτών των μέτρων περιλαμβάνει τόσο την μέριμνα των παιδιών αυτών

⁷ Κουράκης: Το θεσμικό πλαίσιο δικαίου ανηλίκων σελ.4

⁸ Κουράκης: Το θεσμικό πλαίσιο δικαίου ανηλίκων σελ.4

όσο και τη διαπαιδαγώγησή τους και υπερέχει έναντι ποινικών κυρώσεων που έχουν ως στόχο τη στέρηση της ελευθερίας κάποιου ατόμου.

Τελευταία ηλικιακή κατηγορία είναι από 13 μέχρι 18 χρονών όπου ο ανήλικος πηγαίνει σε δίκη και το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να επιβάλλει την ποινή που προβλέπεται από τον ποινικό κώδικα για το έγκλημα που διέπραξε. Από το 2003 το δίκαιο των ανηλίκων εκσυγχρονίστηκε και ακολουθεί τα διεθνή πρότυπα, με τον νόμο 3189/2003 που ψηφίστηκε.⁹ Έτσι με αυτό το νόμο τα δικαστήρια είχαν στα χέρια τους ένα ευρύτερο πλαίσιο θεραπευτικών και αναμορφωτικών μέτρων ώστε να μπορούν να ξεχωρίσουν σχεδόν ως μοναδική κάθε παραβατική συμπεριφορά ενός ανηλίκου, όπως για παράδειγμα την προσφορά κοινωνικής εργασίας, την παρακολούθηση μαθημάτων κυκλοφοριακής αγωγής ή την ανάθεση επιμέλειας και επιτήρησης στα αρμόδια όργανα. Επιπλέον με αυτόν το νόμο ορίστηκαν όπως αναφέρονται τα ηλικιακά όρια για να κατανεμηθούν οι ανήλικοι σε κατηγορίες. Τα καταστήματα κράτησης ανηλίκων στην Ελλάδα είναι: το Ειδικό κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα, το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Βόλου, το Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων Κασσαβέτειας, το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Κασσαβέτειας, το Τμήμα Κράτησης Νέων στη Δικαστική φυλακή Θεσσαλονίκης και το τμήμα Κράτησης Νέων κοριτσιών στην Κεντρική φυλακή Γυναικών Κορυδαλλού. Επίσης υπάρχει το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Βόλου, που είναι κάτι σαν το παλιό αναμορφωτήριο καθώς δεν είναι χώρος κράτησης αλλά εκτέλεσης του αντίστοιχου αναμορφωτικού μέτρου. Όπως είδαμε και στον πίνακα από το υπουργείο δικαιοσύνης οι ανήλικοι στις φυλακές την περασμένη χρονιά ανέρχονταν στους 358, πράγμα γενικά θετικό αν αναλογιστεί κανείς ότι σε

⁹ Κουράκης: Το θεσμικό πλαίσιο δικαίου ανηλίκων σελ.18

γενικότερες γραμμές οι φυλακές είναι υπερπλήρεις. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία τα παιδιά που βρίσκονται μέσα στις φυλακές, είναι παιδιά από κατώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα όπως τσιγγάνοι, ορφανά παιδιά και μετανάστες και οι περισσότεροι από αυτούς που θα αποφυλακιστούν το πιθανότερο είναι να επιστρέψουν στην παρανομία κάποια στιγμή παρά να ενταχθούν στην κοινωνία σαν ευνοούμενοι πολίτες. Όλες αυτές οι εναλλακτικές ποινές που προβλέπει ο νόμος όμως αντί για τη φυλάκιση των ανηλίκων απαιτεί χρηματοδότηση από το κράτος, κατά κύριο λόγο, πράγμα που σημαίνει ότι όλα τα αντίστοιχα προγράμματα δε μπορούν να χρηματοδοτηθούν επαρκώς και αναπόφευκτα τα δικαστήρια στρέφονται στην εύκολη λύση της φυλάκισης των παιδιών. Πολλές οργανώσεις όπως ο Συνήγορος του παιδιού, έχουν στραφεί ανοιχτά ενάντια στη φυλάκιση των ανηλίκων και προτείνουν την αντικατάσταση αυτής με πιο ανθρώπινα και αποτελεσματικά μέτρα. Ενδεικτικά αναφέρει ο κ.Καρύδης, καθηγητής εγκληματολογίας στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου: Η φυλάκιση των παιδιών αυτών αποτελεί την κορύφωση ενός συνεχούς κοινωνικού αποκλεισμού που έχει ξεκινήσει από πολύ νωρίς. Το θέμα είναι τα παιδιά αυτά να βρεθούν σε ένα περιβάλλον όπου δε θα ανακυκλώνονται οι συνθήκες βίας και εκμετάλλευσης. Δεν μπορεί η φυλακή, ένα περιβάλλον αφύσικο, να δημιουργήσει ομαλές συνθήκες. Η φυλάκιση ανηλίκων μπορεί να καταργηθεί, όπως καταργήθηκαν και άλλοι θεσμοί που κρίνονταν ως αναγκαίοι κάποτε όπως τα βασανιστήρια και η θανατική ποινή. Κάποια στιγμή η στέρηση της ελευθερίας θα πρέπει να πάει στο μουσείο της ιστορίας. Οι φορείς κοινωνικού ελέγχου στη χώρα μας είναι πέντε και είναι οι εξής: η Εταιρία Προστασίας Ανηλίκων, ο Εισαγγελέας/Δικαστής ανηλίκων, η Αστυνομία, η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και το Ίδρυμα Αγωγής.

Στην Ελλάδα οι χώροι κράτησης ανηλίκων είναι οι εξής: Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων Αυλώνα, Βόλου και Κασσαβέτειας, Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Βόλου και το Κατάστημα Κράτησης Κορίνθου. Οι χώροι στους οποίους κρατούνται ανήλικοι σύμφωνα με Δελτίο Τύπου το 2008 του Συνηγόρου του Πολίτη δεν πληρούν τις προϋποθέσεις ούτε εκπληρώνουν τους σκοπούς της σωφρονιστικής μεταχείρισης ανηλίκων· διότι εκτός της στέρησης της ελευθερίας, που κατά νόμο επιβάλλεται σε ανηλίκους που έχουν διαπράξει σοβαρά ποινικά αδικήματα, στους ανηλίκους κρατούμενους επιβάλλεται στην πράξη στέρηση και άλλων δικαιωμάτων, όπως της ελεύθερης έκφρασης, της ανάπτυξης της προσωπικότητας, της θεραπευτικής παρέμβασης για την αντιμετώπιση ειδικών προβλημάτων, όπως η τοξικοεξάρτηση, και της μέριμνας για κοινωνική επανένταξη. Επιπλέον στους χώρους αυτούς υφίστανται σοβαρές παραβιάσεις ως προς τις συνθήκες διαβίωσης, που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες της παιδικής ηλικίας: συμβίωση ανηλίκων μαζί με ενήλικα πρόσωπα –νεαρούς ενήλικες-, ανεπαρκής υγειονομική περίθαλψη, δεν διαχωρίζονται οι ανήλικοι στους οποίους έχει επιβληθεί προσωρινή κράτηση από τους καταδίκους κλπ. Γενικότερα, οι κρατούμενοι ανήλικοι αποκτούν εμπειρίες που αντί να συμβάλουν στην αποτροπή της περαιτέρω εγκληματικής τους εμπλοκής, στην πράξη επιτείνουν την εξοικείωσή τους με τις εγκληματικές συμπεριφορές και την κοινωνική περιθωριοποίησή τους, όπως εκτενώς έχει αποδειχθεί από την επιστημονική έρευνα.

2α) Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου

Είναι περιφερειακή υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Φιλοξενεί τους ανηλίκους, οι οποίοι έχουν αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά ή αντιμετωπίζουν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής, με σκοπό την

αγωγή, κοινωνική στήριξη, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση. Στο ίδρυμα εισάγονται άρρενες ανήλικοι στους οποίους έχει επιβληθεί το αναμορφωτικό μέτρο της τοποθέτησης σε κατάσταση αγωγής. Επίσης εισάγονται ανήλικοι οι οποίοι διαβιώνουν σε κοινωνικό περιβάλλον ατόμων τα οποία τελούν καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα αξιόποινες πράξεις. Κατά το χρόνο παραμονής τους στο Ίδρυμα οι ανήλικοι φοιτούν σε σχολείο εντός ή εκτός του Καταστήματος, μετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης και λαμβάνουν μέρος σε πολιτιστικές, ψυχαγωγικές ή αθλητικές δραστηριότητες. Επίσης έχουν δυνατότητα να κάνουν χρήση άδειας δοκιμασίας ή άδειας για οικογενειακούς, εκπαιδευτικούς λόγους ή για λόγους υγείας. Το ίδρυμα στελεχώνεται από διοικητικούς υπαλλήλους, κοινωνικούς λειτουργούς και ψυχολόγο. Φιλοξενεί μέχρι είκοσι πέντε ανηλικούς έλληνες και αλλοδαπούς.

2β) Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ)

Το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ) ή Φυλακές Ανηλίκων, αποτελεί ένα χώρο κράτησης για νεαρούς - έφηβους κρατούμενους ηλικίας από 15-21 ετών. Σήμερα στο κατάστημά κρατούνται πάνω από 400 κρατούμενοι από τους οποίους οι περισσότεροι είναι αλλοδαποί, Η υποστήριξη των ανηλίκων και νεαρών κρατούμενων παρέχεται από το επιστημονικό προσωπικό του ΕΚΚΝΑ (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι) σε καθημερινή βάση, σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο. Επίσης υπάρχει και συμβουλευτική υποστήριξη που παρέχεται από το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων, ΚΕΘΕΑ-Στροφή, σε παιδιά που έχουν κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών, με σκοπό

την προετοιμασία τους για ένταξη σε Θεραπευτικό πρόγραμμα εκτός φυλακής.

- **Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων (ΕΚΚΝ) Βόλου**
- **Ασκα Κασσαβέτειας.**

2γ) Κατάστημα Κράτησης Νέων Κορίνθου

Η έρευνά μου αφορά το Κατάστημα Κράτησης Νέων Κορίνθου. Η φυλακή της Κορίνθου είναι η πρώτη στην Ελλάδα όπου έχει διαμορφωθεί τμήμα αποκλειστικά για κρατούμενους κάτω των 18 ετών. Στα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων μέχρι σήμερα κρατούνταν έφηβοι και μετέφηβοι μέχρι 21 ετών (και 23 εφόσον παρακολουθούσαν το σχολείο). Ύστερα από εισήγηση του Συνηγόρου του Παιδιού και του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Υπουργείο Δικαιοσύνης αποφάσισε τον διαχωρισμό των ανηλίκων (κάτω των 18 ετών) από τους υπόλοιπους κρατούμενους. Στο συγκεκριμένο κατάστημα κρατούνται δέκα (10) ανήλικοι ηλικίας 15 έως 18 ετών, διαφορετικής εθνικότητας και κουλτούρας και με σοβαρά κοινωνικά προβλήματα καθώς και έλλειψη οικογενειακού στηρίγματος.

Στο κατάστημα λειτουργεί σχολείο (Δημοτικό - Γυμνάσιο - Λύκειο) που υπάγεται στο εθνικό σύστημα παιδείας στο οποίο υλοποιούνται πολλά προγράμματα όπως αγωγής, υγείας, περιβάλλοντος και πολλά πολιτιστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ως παραβατική ορίζεται η συμπεριφορά που αποκλίνει από τους τυπικούς κανόνες μιας κοινωνίας και δημιουργεί προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο ενώ ως παραβατικότητα ορίζεται η αποκλίνουσα συμπεριφορά ενός παιδιού και ενός εφήβου. Έτσι αποφεύγεται ο στιγματισμός των παιδιών για μη αξιόποινες πράξεις μπορούμε ευκολότερα να χρησιμοποιήσουμε μέτρα πρόληψης της παραβατικής συμπεριφοράς αυτής και όχι αυστηρής καταστολής. Οι κώδικες ποινικού δικαίου όλων των ευνομούμενων κρατών προβλέπουν τη δίωξη και την εκδίκηση της εγκληματικότητας των ανηλίκων αλλά βάζοντας σε πρώτο πλάνο την επιμελή μελέτη των συνθηκών της πράξης, του κοινωνικού και οικογενειακού υπόβαθρου του κατηγορούμενου και των στοιχείων που αποδεικνύουν την παράβαση. Αυτό συμβαίνει γιατί οι παράγοντες που συντελούν ώστε να έχει παραβατική συμπεριφορά ένας έφηβος είναι και οι προαναφερθέντες πέραν του χαρακτήρα και της προσωπικότητας που έχει χτίσει ο εκάστοτε έφηβος, ωστόσο περισσότεροι είναι οι δυσλειτουργικοί παράγοντες ενός νεαρού, όπως μια διαλυμένη οικογένεια ή μια σχολική αποτυχία για παράδειγμα, τόσο πιθανότερο είναι να εμφανιστεί η παραβατική συμπεριφορά σε αυτό το νεαρό. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως η παραβατικότητα που θα αναπτύξει ένα παιδί είναι μια γενικότερη αλληλεπίδραση του περιβάλλοντος και των γονιδίων του ατόμου.

Ο όρος νεανική παραβατικότητα έκανε την εμφάνισή του πρώτη φορά τον 19^ο αιώνα στη Μεγάλη Βρετανία όταν ιδρύθηκε μια εταιρία με σκοπό την πρόληψη αυτής. Στις χώρες αυτές, όπως η Αγγλία, η Γαλλία, οι ΗΠΑ είναι σύνηθες φαινόμενο έφηβοι να διαπράττουν σκληρά και ειδεχθή

εγκλήματα ενώ στη χώρα μας οι παραβάσεις των ανηλίκων περιορίζονται συνήθως σε εκείνες του κώδικα οδικής κυκλοφορίας. Μόνο σε μεγαλουπόλεις στη χώρα μας έχουν κάνει την εμφάνισή τους «συμμορίες» ανηλίκων με επιθετική και βίαιη συμπεριφορά. Ύψιστη σημασία για τη μη εμφάνιση τέτοιων παραβατικών συμπεριφορών έχει η οικογένεια του ανήλικου καθώς όσο πιο δυσλειτουργική είναι μια οικογένεια, τόσο δυσκολότερο είναι το παιδί να δομηθεί και να γαλουχηθεί με τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες. Τέτοιες οικογένειες είναι εκείνες στις οποίες επικρατούν συμπεριφορές όπως ο αλκοολισμός, τα ναρκωτικά και η πορνεία. Έτσι το παιδί δεν έχει τον επαρκή έλεγχο των γονιών του καθώς στο σπίτι είναι όπου βρίσκονται τα πρώτα σημάδια παραβατικής συμπεριφοράς και έπειτα εξαπλώνεται και στον υπόλοιπο κοινωνικό περίγυρο. Οι ανήλικοι αυτοί που εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά κατά πάσα πιθανότητα ήταν μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας είτε στη χειρότερη περίπτωση ήταν συμμετέχοντες σε αυτή. Έτσι λοιπόν η παρεκκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά έχει συνδεθεί άρρηκτα με την κατάσταση στην οποία το παιδί μεγαλώνει μέσα στο σπίτι.

Πλέον αυξάνονται διαρκώς και οι αναφορές για περιστατικά παιδικής παραβατικότητας και στη χώρα μας. Δεν είναι κάποιο νέο φαινόμενο ασφαλώς και στην διαρκή αύξηση αυτή συμβάλλουν δραστικά όλοι οι φορείς κοινωνικοποίησης των παιδιών, η συμβολή και ο ρόλος του σπιτιού και της εκπαίδευσης, τα νέα πρότυπα που προβάλλουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, οι αξίες που διέπουν την κοινωνία που μεγαλώνει το παιδί σε συνάρτηση με την αδυναμία αντιμετώπισης της παραβατικότητας από το εκπαιδευτικό μας σύστημα. Το θέμα της παιδικής παραβατικότητας είναι λεπτό και απαιτούνται ειδικοί χειρισμοί κατά τη διερεύνησή του. Ο εκάστοτε ερευνητής θα πρέπει να λάβει υπ’

όψιν του την αλληλεξάρτηση που έχει η κοινωνική, η ιδεολογική, η πολιτισμική και η πολιτική πραγματικότητα μέσα στην οποία ο μαθητής έχτισε την προσωπικότητά του. Έτσι αντιλαμβανόμαστε ότι τα παιδιά που εμφανίζουν παραβατικές συμπεριφορές αποτελούν μια διαρκή πρόκληση για τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς και γενικότερα για την κοινωνία.

Παιδιά με πρόβλημα συμπεριφοράς είναι συνήθως παιδιά που αντιδρούν με απαράδεκτο τρόπο αλλά μπορούν κοινωνικά να διδαχθούν περισσότερο ικανοποιητική συμπεριφορά. Γενικότερα ως προβληματικές συμπεριφορές θεωρούμε ενέργειες και στάσεις του παιδιού που δεν ταιριάζουν με την ηλικία του και σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά της αντικοινωνικής, παραβατικής, προκλητικής και επιθετικής συμπεριφοράς. Διάφορες θεωρίες έχουν αναπτυχθεί κατά καιρούς για τους παράγοντες που οδηγούν ένα παιδί στην παραβατική συμπεριφορά και χωρίζονται σε δυο κατευθύνσεις. Η πρώτη είναι η ψυχοδυναμική κατεύθυνση που εξέφρασε ο Freud, σύμφωνα με την οποία η προβληματική συμπεριφορά οφείλεται σε ενδοψυχικές συγκρούσεις που δημιουργούν τραυματικές εμπειρίες στα παιδιά κατά την νηπιακή ηλικία. Η δεύτερη είναι η συμπεριφοριστική κατεύθυνση που ανέπτυξε ο Watson, σύμφωνα με την οποία η προβληματική συμπεριφορά των παιδιών οφείλεται στις συγκρούσεις τους με το περιβάλλον. Η αλήθεια όμως είναι ότι τα παιδιά οδηγούνται στην παραβατικότητα εξαιτίας μιας μίξης παραγόντων όπου τα εσωτερικά αίτια συνδυάζονται με τις αλληλεπιδράσεις των παιδιών με το οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Κατά κύριο λόγο η οργάνωση και η δομή της οικογένειας καθορίζουν το κλίμα που επικρατεί σε αυτήν και με τη σειρά του αυτό επηρεάζει την ψυχοσυναισθηματική κατάσταση και την προσωπικότητα του παιδιού. Τα παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα με την

απουσία γονέων, με ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, με έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των γονέων και με το διαζύγιο εμφανίζουν συχνότερα προβλήματα συμπεριφοράς. Επιπλέον προβλήματα συμπεριφοράς παρουσιάζουν και τα παιδιά που τίθενται αντιμέτωπα με αυστηρές τιμωρίες και σωματικές ποινές, παιδιά που υπερπροστατεύονται και παιδιά που αντιμετωπίζουν αλλοπρόσαλλη συμπεριφορά. Με λίγα λόγια πολύ σημαντικό ρόλο παίζει η σωστή διαπαιδαγώγηση του παιδιού.

Εξαιρετικά σημαντικό στη διαπαιδαγώγηση ενός παιδιού είναι το σχολείο καθώς εκεί μέσα θα πλάσει χαρακτηριστικά τα οποία θα έχει ως επί το πλείστο σε όλη του τη ζωή. Η επιρροή που έχει το σχολείο στην προσωπικότητα του παιδιού είναι πραγματικά τεράστια μέσα από τις γνώσεις που θα διδάξει, από τις αξίες που θα προωθήσει, από τα πρότυπα που θα προωθήσει, από τις σχέσεις που θα δημιουργηθούν μεταξύ καθηγητών και μαθητών και άλλα. Δυστυχώς όμως η σημερινή δομή του εκπαιδευτικού συστήματος που προάγει τη βαθμοθηρία, η έλλειψη υποδομών ώστε να αναπτυχθούν οι δημιουργικές ικανότητες του παιδιού και η τεράστια διδακτική ύλη που αναγκάζουν τα παιδιά να διδαχθούν είναι ανασταλτικοί παράγοντες ώστε να αναπτύξει ένα παιδί τις ικανότητες και τις δεξιότητές του. Με την υπάρχουσα δομή προάγεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των παιδιών, η απομόνωση και αρκετές φορές και η παραβατική συμπεριφορά.

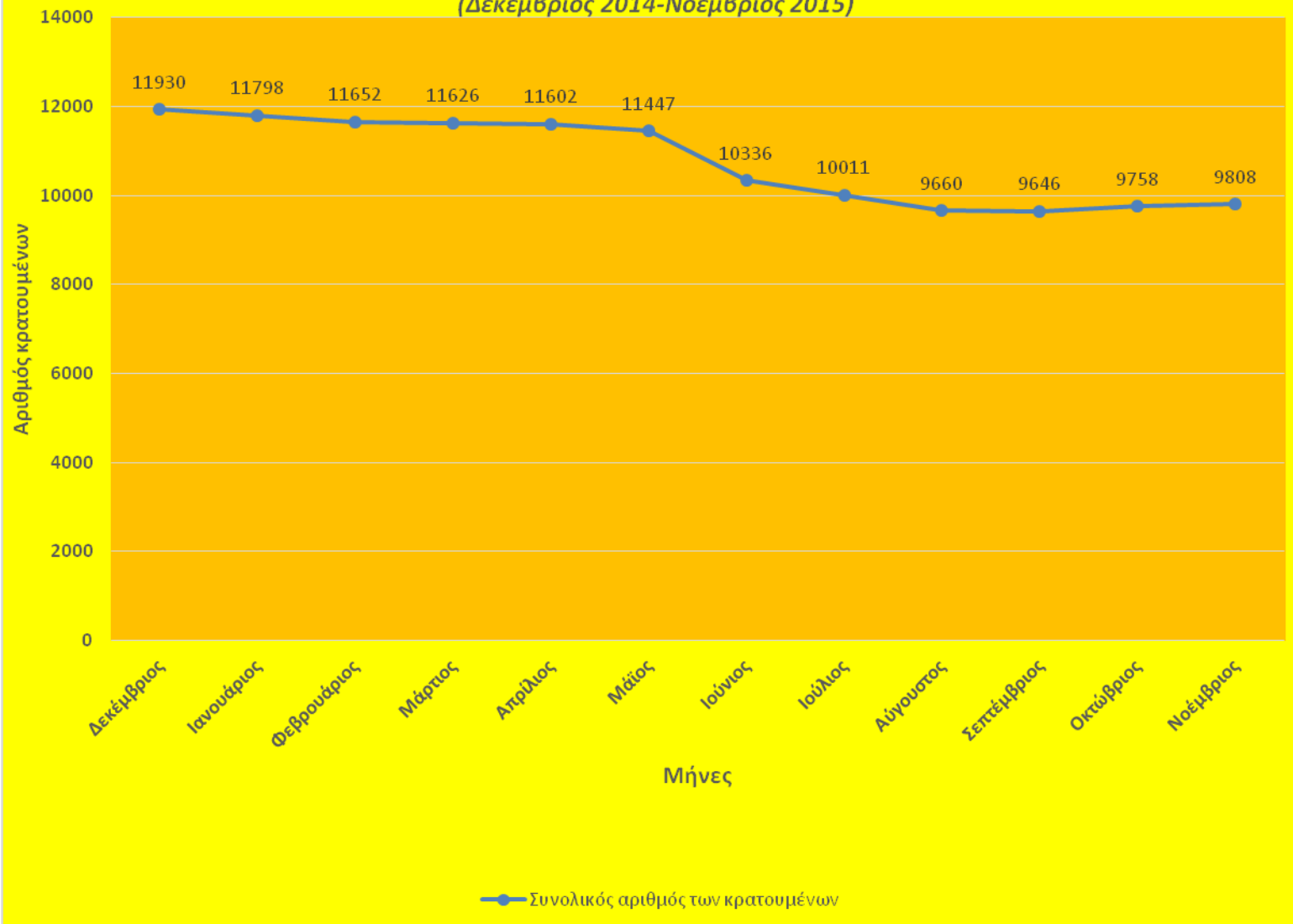
Καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς του παιδιού παίζει και η ομάδα των συνομηλίκων που συναναστρέφεται το κάθε παιδί. Η κάθε ομάδα αυτή έχει σε γενικές γραμμές ίδιες αντιλήψεις, πεποιθήσεις, αξίες και συμπεριφορές και στην περίπτωση όπου προβαίνουν σε παράνομες ενέργειες χαρακτηρίζονται από την κοινωνία ως συμμορία ανηλίκων. Τα

τελευταία χρόνια η έξαρση των συμμοριών που παρατηρείται οφείλεται επίσης και στις εικόνες που προβάλλουν ως επί το πλείστο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης όπου η βία είναι ένα καθημερινό και σύνηθες φαινόμενο από τα ενημερωτικά δελτία μέχρι ακόμη και τα παιχνίδια που παίζουν τα μικρά παιδιά. Αν συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι πλέον τα παιδιά ξοδεύουν πολύ περισσότερο χρόνο μπροστά από μια οθόνη αντιλαμβανόμαστε πόσο έντονα βρίσκονται μέσα του μηνύματα βίας.

Έτσι βλέπουμε πως μαζί με το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα και η λανθασμένη διαπαιδαγώγηση από το σπίτι σε συνδυασμό με τις νέες κοινωνικές αλλαγές που έχουν συμβεί και συνεχίζουν να συμβαίνουν τα τελευταία χρόνια λόγω της οικονομικής ύφεσης, υπεύθυνοι για την παραβατικότητα των παιδιών είναι όλη η κοινωνία στο σύνολό της.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

Διακύμανση του συνολικού αριθμού των κρατουμένων
στο σύνολο των Καταστημάτων Κράτησης της χώρας στη διάρκεια ενός έτους
(Δεκέμβριος 2014-Νοέμβριος 2015)

Ο παραπάνω πίνακας μας δίνει τον αριθμό των κρατουμένων στη χώρα μας και το πώς κυμάνθηκε αυτός σε όλη τη χώρα. Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης.

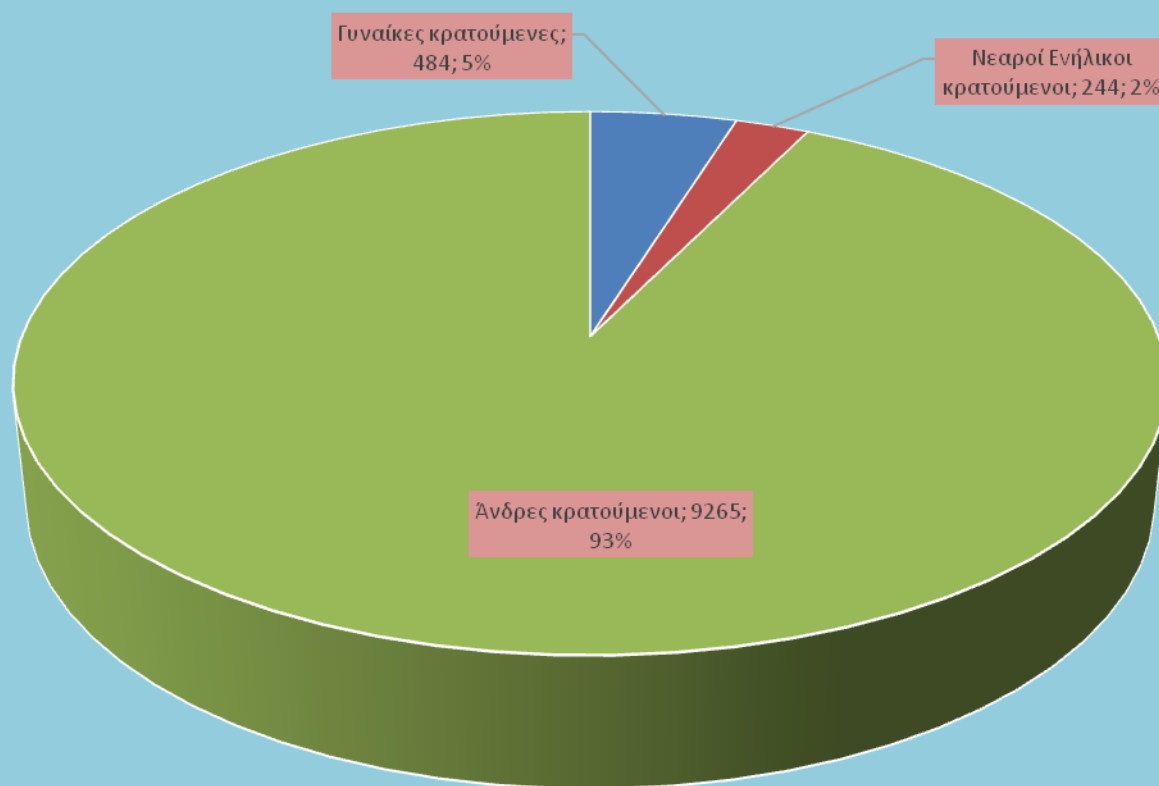
ΓΡΑΦΗΜΑ 2:
Διακύμανση του αριθμού των γυναικών και των νεαρών ενήλικων κρατουμένων
στη διάρκεια ενός έτους
(Δεκέμβριος 2014-Νοέμβριος 2015)

Ο πίνακας αυτός μας δείχνει τον αριθμό των ανήλικων και νεαρών ενήλικων κρατουμένων κατά τη διάρκεια ενός έτους. Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

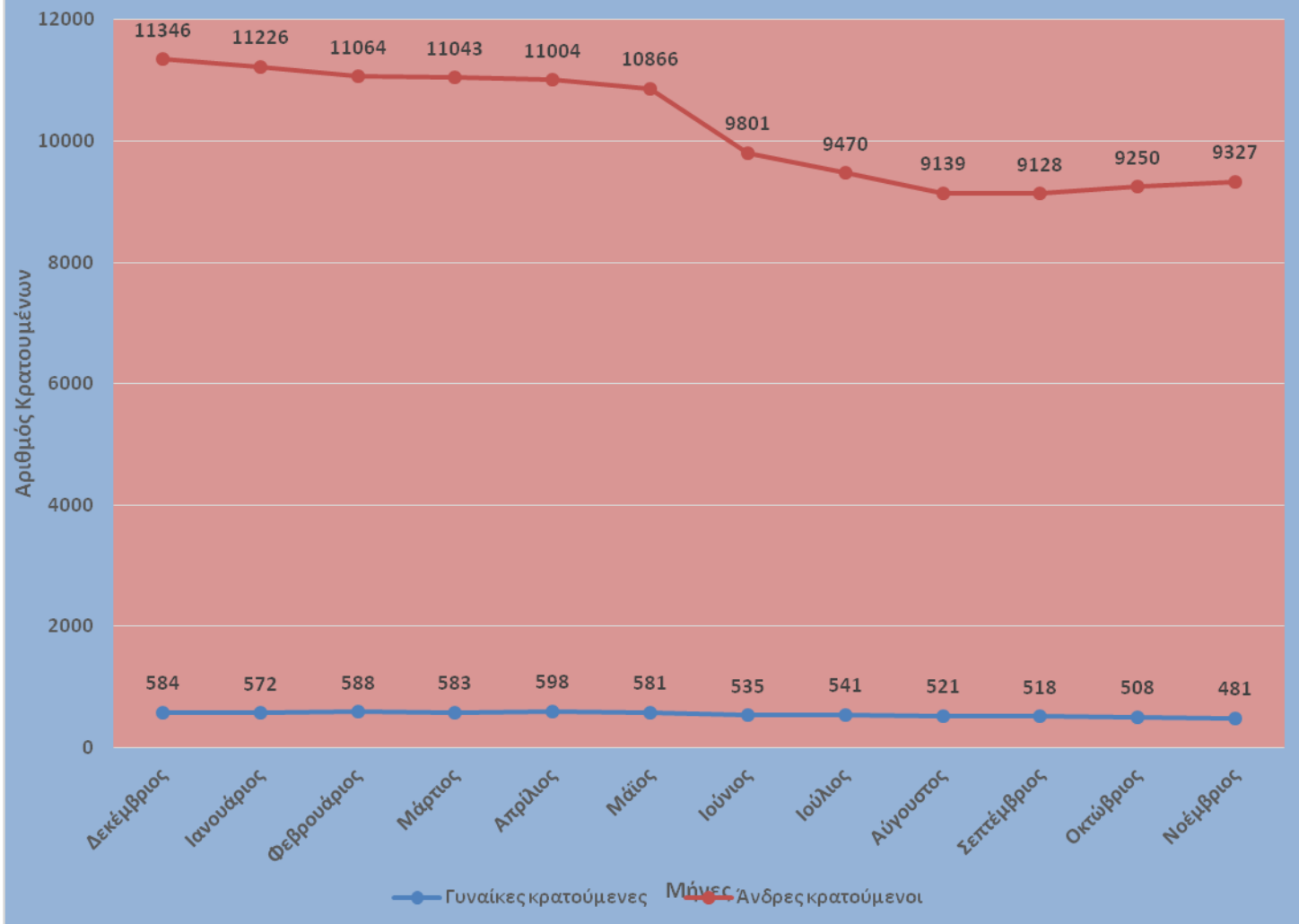
Συνολικός αριθμός ανδρών, γυναικών και ανήλικων κρατουμένων την
16η Νοεμβρίου 2015

Στην παραπάνω «πίτα» φαίνεται το ποσοστό των αντρών, γυναικών και νεαρών ανήλικων κρατουμένων μια συγκεκριμένη μέρα της περασμένης χρονιάς. Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

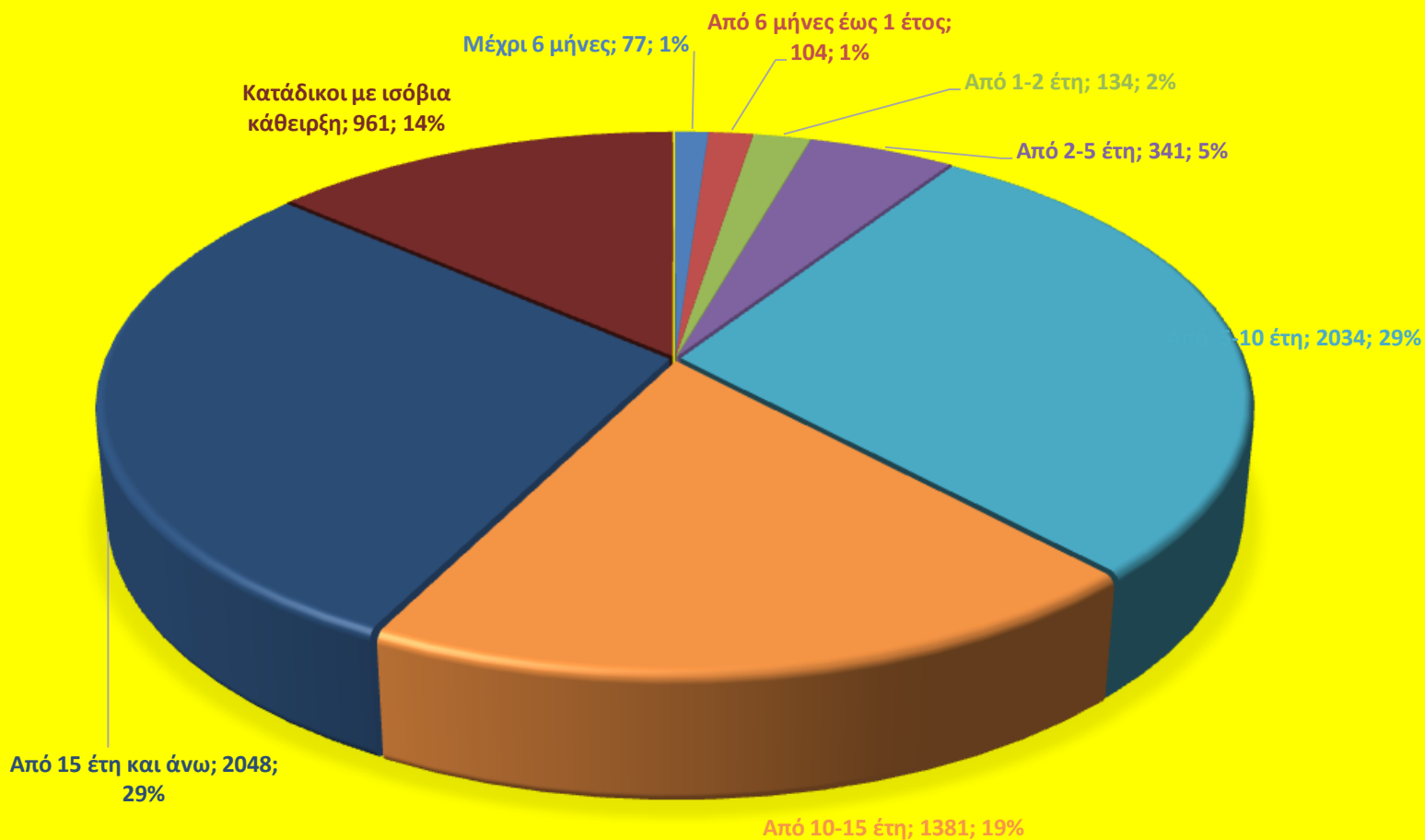
Διακύμανση του αριθμού των ανδρών και γυναικών κρατούμενων στο σύνολο των Καταστημάτων Κράτησης της χώρας στη διάρκεια ενός έτους (Δεκέμβριος 2014-Νοέμβριος 2015)

Ο πίνακας αυτός μας δείχνει πως κυμάνθηκε ο αριθμός των ανδρών και γυναικών κρατούμενων στη διάρκεια ενός έτους. Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 5

ΑΡΙΘΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΑ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΙΝΗ ΚΑΘΕΙΡΞΗΣ Ή ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΤΗΝ 16Η ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2015

Το παραπάνω γράφημα μας δίνει τα ποσοστά των κρατουμένων ανάλογα με την ποινή που θα εκτίσουν. Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6

Εξέλιξη του αριθμού κρατουμένων στα Καταστήματα Κράτησης της χώρας για την περίοδο 2003 έως 2015 (στοιχεία 1-1 κάθε έτους και 16ης Νοεμβρίου 2015)

Το χρονογράφημα παραπάνω μας δείχνει τον αριθμό κρατουμένων κάθε έτους από το 2003 έως το 2015. Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης.

ΓΡΑΦΗΜΑ 7

Διακύμανση του αριθμού των ανήλικων κρατουμένων στη διάρκεια ενός έτους
(Δεκέμβριος 2014-Νοέμβριος 2015)

Το χρονογράφημα παραπάνω μας δείχνει το πώς κυμάνθηκε ο αριθμός των ανήλικων κρατουμένων κατά τη διάρκεια ενός έτους. Πηγή: Υπουργείο Δικαιοσύνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΙΔΡΥΜΑΤΙΣΜΟΣ

Η πρώτη φορά που αναφέρθηκε ο όρος ιδρυματισμός ήταν από τον ψυχολόγο Rene Spitz για να ορίσει την ψυχική διαταραχή που βιώνει ένα μωρό όταν αποχωρίζεται τη μητέρα του και μπαίνει σε ένα ίδρυμα. Ως ιδρυματισμός έπειτα, ορίστηκε η αλλοίωση που παρατηρείται στο χαρακτήρα και τη συμπεριφορά ενός ατόμου που βρίσκεται σε κάποιο ίδρυμα ως τρόφιμος για καιρό και η παρατεταμένη διαβίωσή τους μακριά από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Ουσιαστικά όταν ένα άτομο βρίσκεται σε αυτήν την κατάσταση έχει πλέον μια τεράστια εξάρτηση από το ίδρυμα στο οποίο διαβίωσε μέχρι πρότινος.

Έτσι λοιπόν το φαινόμενο του ιδρυματισμού εμφανίζεται μετά από τη χρόνια προσαρμογή του ατόμου στους κοινωνικούς κανόνες που διέπουν ένα ίδρυμα, οι οποίοι ασφαλώς είναι τελείως διαφορετικοί από εκείνους της ζωής έξω από αυτό. Αυτή η αναγκαστική και χρόνια διαβίωση σε κάποιο ίδρυμα (φυλακή, ψυχιατρείο κλπ) οδηγεί το άτομο στην απώλεια διάφορων κοινωνικών δεξιοτήτων όπως για παράδειγμα το πρώιμο γήρας, η συναισθηματική αδιαφορία, η αναστολή των ψυχοκοινωνικών δραστηριοτήτων ή η διαταραχή της σεξουαλικότητάς του. Παρεμφερής διαταραχές με τον ιδρυματισμό είναι η απανθρωποίηση, η ιδρυματική νεύρωση και η κοινωνική κατάρρευση. Με την πάροδο των ετών το άτομο αρχίζει να θεωρεί την οποιαδήποτε ζωή εκτός του ιδρύματος αφύσικη και παράλογη. Βάσει ερευνών έχει φανεί ότι ο εγκλεισμός όμως ότι επηρεάζει το άτομο αρκετές φορές και η σταδιακή παθητική στάση που διατηρεί αλλάζει και του δημιουργούνται κάποια αισθήματα αντίστασης προς τα πρόσωπα εξουσίας χωρίς βέβαια αυτό να είναι απόλυτο για όλους τους εγκλειστούς. Όλα αυτά συμβαίνουν γιατί κάθε

έγκλειστος σιγά σιγά χάνει τον έλεγχο του εαυτού του, ο οποίος σταδιακά υπάγεται στο ίδρυμα. Έτσι η φυλακή όπως και κάθε άλλο ίδρυμα, λειτουργεί σαν μια απομονωμένη, αυταρχική κοινωνία. Σε αυτήν κυριαρχούν δύσκολες καταστάσεις, φτωχό περιβάλλον, συνθήκες κοινωνικής αποστέρησης και αποκλεισμού, ελλείψεις βασικών αγαθών και ανικανοποίητες βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Οι άνθρωποι σε αυτά τα ιδρύματα θα τύχουν αντιμετώπισης όχι ως μοναδικής οντότητας με ξεχωριστή πορεία ζωής αλλά ως ένα κομμάτι της μάζας που βρίσκεται στο ίδρυμα.

Πολλοί επιστήμονες έχουν δώσει διαφορετικές ερμηνείες στον ιδρυματισμό όπως ο Grunhut που αναφέρει ως κύριο χαρακτηριστικό του τη διανοητική κενότητα (mental vacuity) με συμπτώματα τη χαοτική μνήμη, την αδυναμία συγκέντρωσης, την ανάπτυξη ψευδαισθήσεων και την αυτοαπογοήτευση. Οι Unkovic και Albin θεωρούν ότι δημιουργείται ένας τρόπος προσαρμογής στο νέο περιβάλλον η οποία βασίζεται στη φιλοσοφία της ελάχιστης προσδοκίας. Ο Pinatel έπειτα προβάλλει την περίπτωση όπου το ίδρυμα έχει εδραιωθεί στη συνείδηση του έγκλειστου ως το φυσιολογικό πλαίσιο διαμονής του έγκλειστου. Έχουν καταγραφεί παραδείγματα κρατουμένων που άλλαξαν την ποινή τους προς το χειρότερο ώστε να μην τεθούν αντιμέτωποι με την αβεβαιότητα της ζωής έξω από το ίδρυμα. Στο έργο του «Κοινωνική δομή και ανομία» μελετούνται οι αντιδράσεις των κρατουμένων ώστε να καταλήξουμε σε εκείνη που πιθανότερα θα μας οδηγήσει στον ιδρυματισμό όπου παρατηρήθηκαν πέντε βασικά μοντέλα συμπεριφοράς. Τα μοντέλα αυτά είναι του κομφορμισμού και εκείνο της καινοτομίας που αποδείχθηκαν λειτουργικά για τη μελέτη, της εξέγερσης και του χειρισμού τα οποία ήταν δυσλειτουργικά για το ίδρυμα όμως όχι απαραίτητα για το άτομο και τέλος της τυπολατρίας το οποίο είναι δυσλειτουργικό μόνο για το

άτομο. Ο τυπολάτρης ακολουθώντας το μοτίβο όσο περνάει ο καιρός χάνει οποιαδήποτε πρωτοβουλία, με αποτέλεσμα χωρίς το μοτίβο αυτό να μη μπορεί να αποφασίσει τίποτα για τον εαυτό του και έτσι να μη μπορεί να σταθεί και εν τέλει να επιζήσει σε μια άκρως ανταγωνιστική κοινωνία. Ο απόλυτος προγραμματισμός λοιπόν εντός του ιδρύματος οδηγεί ένα άτομο στην απώλεια της αίσθησης του υποκειμενικού χρόνου, καθώς το άτομο αυτό επιβάλλεται να τρώει και να κοιμάται σε συγκεκριμένες ώρες και έτσι σταδιακά το άτομο αυτό εξελίσσεται σε ένα άβουλο αντικείμενο στο οποίο έχει συνθλιβεί η ατομικότητα και η προσωπική ελευθερία.

Ο ιδρυματισμός λοιπόν είναι μια κατάσταση η οποία οφείλεται στη χρόνια έλλειψη συναισθηματικών ερεθισμάτων. Όταν έγιναν αντιληπτές οι συνέπειες του ιδρυματισμού άρχισαν να λαμβάνονται διάφορα μέτρα, κυρίως για την αντιμετώπισή του όταν εμφανίζονταν σε παιδιά. Ξεκίνησε άμεσα να παρέχεται ένα υποκατάστατο μητέρας σε παιδιά που ζούσαν σε ιδρύματα, σταμάτησε το μέτρο της απομόνωσης και έδιναν σιγά σιγά περισσότερα αισθηματικά ερεθίσματα. Με τα μέτρα αυτά μειώθηκε αισθητά το φαινόμενο του ιδρυματισμού και εμφανίζεται μόνο σε ήπιες μορφές.

Ο ιδρυματισμός έχει και μερικά συγκεκριμένα συμπτώματα. Τα κυριότερα είναι η απάθεια, η έκφραση δυστυχίας, ωχρότητα, ανορεξία, απώλεια βάρους, μειωμένη αντίσταση στις λοιμώξεις, περιορισμένη κινητικότητα, εμφάνιση στερεοτύπων ή άλλων μη φυσιολογικών κινήσεων, αυτοερωτικές πράξεις οι οποίες αργότερα αντικαθίστώνται από πράξεις αυτοκαταστροφής. Σε ακραίες καταστάσεις ο έγκλειστος μαραζώνει και σπάνια φθάνει ακόμη και στο θάνατο.

Σχεδόν όλοι οι άνθρωποι λοιπόν προσαρμόζονται στη μονοτονία του ιδρύματος και λόγω του προγράμματος που υπάρχει, όπως αναφέραμε

παραπάνω, χάνεται μαζί με την αίσθηση του χρόνου και η οποιαδήποτε διάθεση να αξιοποιηθεί αυτός για προσωπικούς λόγους.

Μήπως στην αποστειρωμένη και απόλυτα προγραμματισμένη κοινωνία που ζούμε έχουμε όλοι μας μια μορφή ιδρυματισμού;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΦΟΥΚΩ

Σύμφωνα με τον Foucault το σώμα προσδιορίζεται πλέον ρητά ως το άμεσο αντικείμενο της λειτουργίας των σχέσεων εξουσίας στη σύγχρονη κοινωνία: η προσοχή εστιάζεται «στις σχέσεις εξουσίας και γνώσης που περιβάλλουν τα ανθρώπινα σώματα και τα καθυποτάσσουν μετατρέποντάς τα σε αντικείμενα γνώσης»

Το σώμα ο Foucault θεωρεί πως υπάγεται άμεσα σε ένα πολιτικό πεδίο: "οι συσχετισμοί εξουσίας ασκούν πάνω του άμεσο έλεγχο το επενδύουν, το σημαδεύουν, το δαμάζουν, το βασανίζουν, το υποβάλλουν σε αναγκαστική εργασία ".Θα πρέπει επίσης, σύμφωνα με τον Foucault, να απαρνηθούμε εκείνη την παράδοση που θέλει τη γνώση να υπάρχει μονάχα εκεί όπου αναστέλλονται οι σχέσεις εξουσίας. Θα πρέπει αντί αυτού να δεχτούμε πως η εξουσία παράγει γνώση (και όχι μόνο ευνοώντας την επειδή την εξυπηρετεί, ή εφαρμόζοντάς την επειδή της είναι χρήσιμη) ' "εξουσία και γνώση άμεσα αλληλοεξαρτιόνται ' δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς συσχετισμένη σύσταση ενός πεδίου γνώσης, ούτε και γνώση που να μην προϋποθέτει και να μην αποτελεί ταυτόχρονα σχέσεις εξουσίας"¹⁰.

Το σώμα γίνεται αντικείμενο και στόχος της εξουσίας. Πάνω του ασκείται ένας πολύ λεπτομερής καταναγκασμός που εξασφαλίζει τον επιθυμητό έλεγχο στο ίδιο το επίπεδο της μηχανικής - κινήσεις, χειρονομίες, στάσεις, ταχύτητα: "εξουσία απειροελάχιστη πάνω στο

¹⁰ Michel Foucault: "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", εκδ. Ράππα, σελ.39.

ενεργό σώμα". Το αντικείμενο του ελέγχου δεν είναι πλέον τα σημαίνοντα στοιχεία της συμπεριφοράς αλλά η οικονομία, η αποτελεσματικότητα των κινήσεων: ο καταναγκασμός επιδρά περισσότερο πάνω στις δυνάμεις παρά στα σήματα ' η πιο σημαντική τελετή είναι η άσκηση. Ο τρόπος τέλος, του ελέγχου ενέχει έναν αδιάλειπτο καταναγκασμό που δίνει περισσότερο βάρος στην ίδια τη διαδικασία παρά στα αποτελέσματά της και που αστυνομεύει το χώρο, τον χρόνο και τις κινήσεις. Τις μεθόδους αυτές, οι οποίες επιτρέπουν το σχολαστικό έλεγχο των δραστηριοτήτων του σώματος, εξασφαλίζουν την σταθερή καθυπόταξη των δυνάμεών του και επιβάλλουν μια σχέση υπακοής-χρησιμότητας, τις ονομάζει ο Foucault "πειθαρχίες".¹¹

Οι πειθαρχίες εξελίχθηκαν τον 18ο αιώνα σε γενικούς τύπους κυριαρχίας. Είναι διαφορετικές από τη δουλεία μια και δεν βασίζονται σε μια σχέση ιδιοποίησης των σωμάτων ' είναι διαφορετικές επίσης από την υπηρετικότητα που είναι μια σχέση κυριαρχίας σταθερής, μαζικής, ολικής, μη-αναλυτικής, απεριόριστης και θεσπισμένης με την μορφή της βούλησης του αφέντη ' διαφορετικές ακόμη από την υποτέλεια που αποτελεί μια σχέση υποταγής κωδικοποιημένης στον μέγιστο βαθμό, αλλά απόμακρης και που αφορά όχι τόσο τις δραστηριότητες του σώματος όσο τα προϊόντα της εργασίας και τα τελετουργικά σημάδια της υποταγής στον ηγεμόνα ' είναι τέλος, διαφορετικές από τον ασκητισμό και τις "πειθαρχίες" μοναστικού τύπου που εξασφαλίζουν την εγκατάλειψη μάλλον παρά την αύξηση της χρησιμότητας.

Η ιστορική στιγμή της πειθαρχίας λέει ο Foucault είναι εκείνη όπου γεννιέται μια τέχνη του ανθρώπινου σώματος που το καθιστά τόσο πιο

¹¹ Michel Foucault: "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", εκδ. Ράππα, σελ.41

υπάκουο όσο είναι πιο χρήσιμο και αντιστρόφως. Γεννιέται μια πολιτική ανατομία της λεπτομέρειας που είναι συγχρόνως μια μηχανική της εξουσίας: η πειθαρχία κατασκευάζει εξασκημένα σώματα, σώματα "πειθήνια" ' διασπά τη δύναμη του σώματος και από τη μια τη μετατρέπει σε "επιδεξιότητα", σε "ικανότητα", ενώ από την άλλη αντιστρέφει την δύναμη και τη μετατρέπει σε σχέση αυστηρής υποταγής."¹²

5 α) Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑΣ

Η πειθαρχία στηρίζεται πρώτα απ' όλα σε μια κατανομή των ατόμων στο χώρο. Για το λόγο αυτό εφαρμόζει διάφορες τεχνικές:

(α) Απαιτεί πολλές φορές την περίφραξη, τον καθορισμό ενός χώρου διαφορετικού από τους άλλους, ενός χώρου περιχαρακωμένου

(β) Τα πειθαρχικά συστήματα παρ' όλα αυτά χρησιμοποιούν τον χώρο με τρόπο πιο επιτήδειο: σύμφωνα με την αρχή της στοιχειώδους εντόπισης ή "δικτύωσης" το κάθε άτομο τοποθετείται σε μια θέση ' αποφεύγονται οι ομαδοποιήσεις και ο πειθαρχικός χώρος τείνει να διαιρείται σε τόσα τεμάχια όσα είναι και τα σώματα που πρέπει να κατανεμηθούν ' απαγορεύεται η ανεξέλεγκτη εξαφάνιση των ατόμων, οι άτακτες μετακινήσεις τους, η μη-χρησιμοποιήσιμη και επικίνδυνη συναδέλφωσή τους τακτική λοιπόν αντι-λιποταξίας, αντι-περιπλάνησης, αντι-

¹² Michel Foucault: "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", εκδ. Ράππα, σελ.185

συσπείρωσης. Κάθε στιγμή οφείλουν να επισημαίνονται οι απουσίες, να διακόπτονται οι άχρηστες επικοινωνίες, κάθε στιγμή η συμπεριφορά του καθενός πρέπει να αξιολογείται, να κυρώνεται. Κοντολογίς, η πειθαρχία οργανώνει ένα χώρο απομονωτικό και αναλυτικό,

(γ) Ο κανόνας των λειτουργικών θέσεων θα αρχίσει να κωδικοποιεί στα πειθαρχικά ιδρύματα επιπρόσθετα και έναν χώρο χρήσιμο όπου κάθε μεταβλητή - ταχύτητα, επιδεξιότητα, σταθερότητα, σθένος - μπορεί έτσι να παρατηρείται, να εκτιμάται και να καταγράφεται,

(δ) Στην πειθαρχία, "τα στοιχεία είναι εναλλάξιμα μεταξύ τους, αφού το καθένα τους καθορίζεται από τη θέση που κατέχει σε μια σειρά, και από την απόσταση που το χωρίζει από τα άλλα". Μονάδα εδώ δεν αποτελεί το έδαφος ούτε ο τόπος, αλλά η θέση στη σειρά: η θέση που κατέχει κανείς σε μια ταξινόμηση, το σημείο όπου διασταυρώνονται μια γραμμή και μια στήλη. Η πειθαρχία "εξατομικεύει τα σώματα, ορίζοντας τον τόπο τους χωρίς να τα ριζώνει σ' αυτόν, αλλά τα κατανέμει και τα κάνει να κυκλοφορούν μέσα σε ένα δίκτυο σχέσεων".

Οργανώνοντας λοιπόν η πειθαρχία "κελιά", "θέσεις", "σειρές", διαμορφώνει χώρους ταυτόχρονα αρχιτεκτονικούς, λειτουργικούς και ιεραρχικούς, είναι χώροι που εξασφαλίζουν την παγίωση και επιτρέπουν την κυκλοφορία, ορίζουν θέσεις και καταδεικνύουν αξίες, εγγυώνται την υπακοή των ατόμων, αλλά και μια μεγαλύτερη οικονομία χρόνου και κινήσεων, είναι χώροι πραγματικοί, αλλά και ιδεατοί αφού πάνω σε αυτή τη διευθέτηση προβάλλονται χαρακτηρισμοί, αξιολογήσεις και ιεραρχίες.

Πρόκειται λέει ο Foucault για ζευγαρωτές ενέργειες: κατανομή και ανάλυση, έλεγχος και σαφήνεια.¹³

5β) Ο πειθαρχικός χρόνος

Στις πειθαρχίες συναντάμε μια απασχόληση η οποία είναι προγραμματισμένη λεπτομερώς. Η ακρίβεια, η επιμέλεια, η τακτικότητα, είναι οι θεμελιακές αρετές του πειθαρχικού χρόνου. Κατά δεύτερον, έχουμε μια χρονική ρύθμιση των πράξεων που ξεπερνάει έναν απλό αναγκαστικό ρυθμό που επιβάλλεται από τα έξω: είναι ένα "πρόγραμμα" ' εξασφαλίζει τη διαμόρφωση της ίδιας της πράξης ' ελέγχει από τα μέσα την ίδια την εκτύλιξή της και τις φάσεις της. "Ο χρόνος εισχωρεί στο σώμα και μαζί με αυτόν όλοι οι εξονυχιστικοί έλεγχοι της εξουσίας".¹⁴

Τρίτον, προκύπτει η συσχέτιση του σώματος και της χειρονομίας: ο πειθαρχικός έλεγχος δεν διδάσκει απλώς μια σειρά χειρονομιών, επιβάλλει την καλύτερη δυνατή σχέση ανάμεσα σε μια χειρονομία και στην ολική στάση του σώματος.¹⁵

Οι πειθαρχικές μέθοδοι αποκαλύπτουν έναν γραμμικό χρόνο που οι στιγμές του εντάσσονται η μια στην άλλη, και που προσανατολίζεται σ'

¹³ Michel Foucault: "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", εκδ. Ράππα, σελ. 194-196

¹⁴ Michel Foucault: "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", εκδ. Ράππα, σελ. 201

¹⁵ Michel Foucault: "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", εκδ. Ράππα, σελ. 201

ένα τερματικό και σταθερό σημείο ' πρόκειται για έναν "εξελικτικό" χρόνο. Στο κέντρο της διάταξης του χρόνου σε σειρές ανακαλύπτουμε την "άσκηση". Πρόκειται για μια τεχνική με την οποία επιβάλλονται στα σώματα καθήκοντα ταυτόχρονα επαναληπτικά και διαφορετικά, αλλά πάντα κλιμακωτά. Κατευθύνοντας την συμπεριφορά προς μια τερματική κατάσταση, η άσκηση επιτρέπει τον διηλεκτικό χαρακτηρισμό του ατόμου, εξασφαλίζει μιαν ανάπτυξη, μια παρατήρηση, μιαν αξιολόγηση ' στοιχείο μια πολιτικής τεχνολογίας του σώματος και της διάρκειας, η άσκηση "τείνει σε μιαν ατέρμονη εξαρτοποίηση του ανθρώπου".

Σχεδόν ιδανικό πρότυπο των "παρατηρητηρίων" αυτών θα αποτελέσει το στρατόπεδο: το διάγραμμα μιας εξουσίας που ασκείται χάρη σε μια γενική ορατότητα. Στην πολεοδομία, στην οικοδόμηση των εργατικών οικισμών, των νοσοκομείων, των ασύλων, των φυλακών, των παιδαγωγικών ιδρυμάτων θα συναντάμε την αρχή στην οποία στηρίζεται αυτό το πρότυπο: μια χωροταξική διάρθρωση των ιεραρχημένων επιτηρήσεων. Αναπτύσσεται μια νέα προβληματική: αυτή μιας αρχιτεκτονικής που σκοπός της δεν είναι μονάχα η επίδειξη (πολυτέλεια των ανακτόρων) ή η επιτήρηση του εξωτερικού χώρου (γεωμετρία των οχυρών), αλλά η διευκόλυνση ενός εσωτερικού, σπονδυλωτού και λεπτομερειακού ελέγχου - με το να είναι ορατοί όσοι διαμένουν εκεί. Η αρχιτεκτονική αυτή θα συντελέσει στην μεταμόρφωση των ατόμων: επιδρώντας στους στεγασμένους, ελέγχοντας τη συμπεριφορά τους, επιτρέποντας τη γνώση της προσωπικότητάς τους, αναμορφώνοντάς τους. Το παλιό σχήμα του εγκλεισμού και της περίφραξης - του αδιαπέραστου τοίχου, της ανθεκτικής ύλης, που εμποδίζει την είσοδο και την έξοδο - αρχίζει τώρα να το αντικαθιστά ο υπολογισμός των ανοιγμάτων, των περασμάτων και των διαφανειών.

Άπειρες οι υποψίες της επιτήρησης και η αρχιτεκτονική ανταποκρίνεται: διευκολύνεται μια προοδευτική αντικεμενοποίηση και μια ολοένα πιο διακριτική αστυνόμευση της ατομικής συμπεριφοράς

Χάρη στην ύπουλη επέκταση της ιεραρχημένης, συνεχούς και λειτουργικής επιτήρησης, η πειθαρχική εξουσία γίνεται ένα σύστημα ολοκληρωμένο, εσωτερικά συνδεδεμένο με την οικονομία και τους στόχους του μηχανισμού όπου η εξουσία αυτή ασκείται ακόμα, οργανώνεται ως εξουσία πολλαπλή, αυτενεργή, ανώνυμη - η λειτουργία της επιτήρησης είναι λειτουργία ενός δικτύου σχέσεων: επιτηρητές αδιάκοπα επιτηρούμενοι. Η εξουσία, στην ιεραρχημένη πειθαρχική επιτήρηση, δεν κατέχεται σαν ένα πράγμα, ούτε και μεταβιβάζεται σαν ιδιοκτησία, λειτουργεί σαν «μηχανοδομή». Η πυραμιδική οργάνωσή της μπορεί μεν να της δίνει κάποιον "αρχηγό", αλλά ολόκληρο το σύστημα είναι εκείνο που παράγει εξουσία και κατανέμει τα άτομα. Η πειθαρχική εξουσία είναι απόλυτα αδιάκριτη αφού ελέγχει αδιάκοπα τα πάντα, αλλά και απόλυτα διακριτική διότι λειτουργεί κατά μεγάλο μέρος βουβιά, σιωπηρά. "Χάρη στις τεχνικές της επιτήρησης, η "φυσική" της εξουσίας, η επίδραση στο σώμα, πραγματοποιούνται σύμφωνα με τους νόμους της οπτικής και της μηχανικής, σύμφωνα με ένα ολοκληρωμένο σύστημα από χώρους, γραμμές, οθόνες, δέσμες, βαθμίδες, και χωρίς να καταφεύγει, θεωρητικά τουλάχιστον, στην υπέρβαση, στον καταναγκασμό ή στη βία".

Ταυτόχρονα χρησιμοποιούνται ως τιμωρίες μια σειρά μέθοδοι από την ελαφριά σωματική τιμωρία μέχρι ορισμένες ελάχιστονες στερήσεις και ταπεινώσεις. Στόχος είναι η ποινικοποίηση και των πιο δυσδιάκριτων μερών της διαγωγής. Εκείνο που εμπίπτει στην αρμοδιότητα του

πειθαρχικού ποινικού συστήματος είναι η μή-τήρηση ή η παράβλεψη του κανόνα, η εκτροπή από αυτόν. Κατά δεύτερον λοιπόν, στην πειθαρχία κολάσιμο είναι το ακαθόριστο πεδίο της μη- συμμόρφωσης. Η τιμωρία εδώ λοιπόν περιλαμβάνει ένα διπλό νομικό-φυσικό στοιχείο. Τρίτον, εφόσον ο ρόλος της πειθαρχικής τιμωρίας είναι να περιορίζει τις παρεκτροπές, οφείλει επομένως να είναι επανορθωτική. Εκτός από τιμωρίες δανεισμένες από το δικαστικό πρότυπο (πρόστιμα, μαστιγώσεις, απομόνωση) τα πειθαρχικά συστήματα δίνουν σημασία κυρίως στην άσκηση - την εντατική, επαναλαμβανόμενη μαθητεία. Η πειθαρχική τιμωρία είναι, κατά μεγάλο μέρος, ισόμορφη προς την ίδια την υποχρέωση, δεν είναι τόσο εκδίκηση του νόμου που παραβιάστηκε, όσο η επανάληψη ή ο επαυξημένος τονισμός της παρανομίας. Τιμωρία, ίσον άσκηση.

5γ) Πανοπτισμός: μια μόνιμη κατάσταση ορατότητας

Στην αρχιτεκτονική μορφή που ονομάστηκε "Πανοπτικόν" από τον Bentham, ο κάθε έγκλειστος (άρρωστος, τρελός, μαθητής, εργάτης ή κατάδικος) είναι αντικείμενο μιας πληροφόρησης και ποτέ υποκείμενο μιας επικοινωνίας, τον βλέπουν αλλά δεν βλέπει ' μια αξονική ορατότητα διασφαλίζει την τάξη. Το κυριότερο αποτέλεσμα του "Πανοπτικού" είναι ακριβώς να επιβάλλει στον κρατούμενο μια συνειδητή και μόνιμη σε βάρος του κατάσταση ορατότητας που εξασφαλίζει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας ' μονιμοποιεί τα αποτελέσματα της επιτήρησης ακόμη και αν αυτή είναι ασυνεχής στην άσκησή της. Το αρχιτεκτονικό τούτο συγκρότημα είναι μια μηχανή για την εγκαθίδρυση και τη στήριξη ενός είδους εξουσίας ανεξάρτητης από εκείνον που την ασκεί, οι κρατούμενοι παγιδεύονται και υφίστανται μια εξουσία της οποίας οι ίδιοι είναι οι φορείς. Ο κρατούμενος , το ουσιαστικό είναι να ξέρει ότι

παρακολουθείται, ενώ στην πραγματικότητα δεν υπάρχει ανάγκη να παρακολουθείται πραγματικά: εξουσία ορατή και ανεξέλεγκτη. "Το "Πανοπτικόν" είναι μια μηχανή διαχωρισμού ζεύγματος "βλέπω - με βλέπουν".¹⁶

Το σημαντικό σε όλα αυτά είναι ότι επιτρέπεται η αυτοματοποίηση και η απο-ατομίκευση της εξουσίας η οποία τώρα, αντιθέτως, στηρίζεται πολύ περισσότερο σε μια προσχεδιασμένη κατανομή των σωμάτων, των επιφανειών, των φώτων, των βλεμμάτων. Ελάχιστα ενδιαφέρει πλέον ποιος ασκεί την εξουσία, όπως αδιάφορο είναι και το αίτιο που την κινεί. "Μια πραγματική καθυπόταξη γεννιέται μηχανικά από μια πλασματική σχέση". Η αποτελεσματικότητα και η καταναγκαστική δύναμη της εξουσίας περνάει τώρα από την μεριά της επιφάνειας όπου ασκείται: "το άτομο που καθυποβάλλεται σ' ένα πεδίο ορατότητας, και που το ξέρει, επωμίζεται το ίδιο τους καταναγκασμούς της εξουσίας ' τους προσαρμόζει αυθόρμητα στον εαυτό του ' δέχεται μέσα του τη σχέση εξουσίας όπου παίζει ταυτόχρονα και τους δύο ρόλους ' γίνεται η βάση της ίδιας του της καθυπόταξης. Έτσι, η εξωτερική εξουσία ξαλαφρώνει από τα υλικά της βάρη ' τείνει στο ασώματο [...] ατελεύτητη νίκη που αποφεύγει κάθε φυσική αναμέτρηση".

¹⁶ Michel Foucault: "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", εκδ. Ράππα, σελ. 268

5δ) Όχι κοινωνία του θεάματος, αλλά της επιτήρησης

Από την μοναρχική και τελετουργική άσκηση της κυριαρχίας περάσαμε στην ιεραρχική και διαρκή άσκηση της απεριόριστης πειθαρχίας. "Η κοινωνία μας δεν είναι η κοινωνία του θεάματος, αλλά της επιτήρησης ' κάτω από την επιφάνεια των εικόνων, τα σώματα πολιορκούνται σε βάθος ' πίσω από τη μεγάλη αφαίρεση της ανταλλαγής συνεχίζεται το εξονυχιστικό και συγκεκριμένο ντρεσάρισμα των χρήσιμων δυνάμεων ' [...] η θαυμαστή ολότητα του ατόμου δεν ακρωτηριάζεται, δεν καταστέλλεται, δεν αλλοιώνεται από το κοινωνικό μας σύστημα, αλλά το άτομο "κατασκευάζεται" εκεί φροντισμένα, σύμφωνα με μια ολόκληρη τακτική που αφορά τις δυνάμεις και τα σώματα".

Οι πειθαρχικές τεχνικές, της εξουσίας ωστόσο, δεν περιορίζονταν μόνο στις δικαστικές ποινές και στην ποινική κάθειρξη, αλλά υφίσταντο σε μια «ολόκληρη σειρά ιδρυμάτων, πολύ πέρα από τα σύνορα του ποινικού δικαίου». Αυτή τη σειρά ιδρυμάτων και οργανώσεων οι οποίες εφαρμόζουν πειθαρχικές τεχνικές ομαλοποίησης, ο Foucault την ονομάζει «καθειρκτικό δίκτυο». Σ' αυτό το δίκτυο ανήκουν ιδρύματα ποινικού χαρακτήρα όπως ορισμένα πτωχοκομεία, αποικίες για άστεγα παιδιά και ανηλίκους, ή ακόμη φιλανθρωπικές οργανώσεις, σύνδεσμοι ηθικής βελτίωσης και διάφοροι οργανισμοί αρωγής. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένας σύνδεσμος ανάμεσα σε νομικές μορφές τιμωρίας και σε άλλες, πιο λεπτολόγες μορφές σωφρονισμού: το δίκτυο αυτό "φυσικοποιεί" τη νόμιμη εξουσία του κολασμού, ακριβώς όπως "νομιμοποιεί" την τεχνική εξουσία του πειθαναγκασμού».

Η διάχυση των πειθαρχικών τεχνολογιών και ο σχηματισμός του καθειρκτικού δικτύου συνέβαλαν στο να εξαπλωθεί μια ομαλοποιητική

εξουσία σε όλο το κοινωνικό σώμα. Εγγενές χαρακτηριστικό αυτής της μορφής εξουσίας ήταν κάποιες συγκεκριμένες σχέσεις γνώσης, κυρίως η κρίση και η εξέταση, οι οποίες επέφεραν μια αντικειμενοποίηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και αποτέλεσαν το αναγκαίο έδαφος για την ανάπτυξη των ανθρωπιστικών επιστημών. Το καθειρκτικό δίκτυο «αποτελεί, λέει ο Foucault, ένα από τα πλαίσια αυτής της εξουσίας-γνώσης που κατέστη δυνατή τη δημιουργία των επιστημών του ανθρώπου. Ο προσιτός στη γνώση άνθρωπος (ψυχή, ατομικότητα, συνείδηση, συμπεριφορά, δεν έχει εδώ καμία σημασία) είναι το αποτέλεσμα-αντικείμενο αυτής της αναλυτικής περίζωσης, αυτής της κυριαρχίας-παρατήρησης».¹⁷

5ε) Εξετάζοντας το ρόλο του κράτους και της εξουσίας στις διάφορες μορφές εγκλεισμού-Στόχοι και συμφέροντα

Το κράτος νομιμοποιεί, εγκαθιδρύει και έχει τον συνολικό οικονομικό και διοικητικό έλεγχο της λειτουργίας διαφορετικών ειδών δομών εγκλεισμού όπως οι φυλακές, στρατόπεδα συγκέντρωσης και ψυχιατρεία. Η ύπαρξη των δομών αντανακλά την κυρίαρχη λογική και πρακτική τόσο του κράτους όσο και της επιστημονικής κοινότητας να κατηγοριοποιεί τους ανθρώπους σε ιδρύματα και να τους τοποθετεί σε ένα περίπλοκο κοινωνικό πεδίο σχέσεων εξουσίας. Η διασφάλιση της “ομαλής” κοινωνικής συμβίωσης και η επιβολή και διατήρηση της τάξης ρυθμίζεται και οριοθετείται μέσω της εκάστοτε κρατικής εξουσίας χρησιμοποιώντας ως βασικό μέσο επιβολής την κύρωση, η οποία είναι

¹⁷ Michel Foucault: “Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής”, εκδ. Ράππα, σελ. 285

εφικτή με την παρέμβαση ενός μηχανισμού καταναγκασμού το μονοπώλιο του οποίου φυσικά κατέχει το κράτος. Την οργάνωση της κρατικής εξουσίας καθώς και την άσκηση και επιβολή του καταναγκασμού αυτού ελέγχει και ρυθμίζει το δίκαιο, το οποίο αποτελεί μια γενική διευθέτηση που καθορίζει τα πλαίσια διεξαγωγής των κοινωνικοπολιτικών ανταγωνισμών σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό. Συνεπώς «σαν μέσο επιβολής, έκφρασης και αναπαραγωγής της δεδομένης κατάστασης κάθε ανταγωνιστικής κοινωνίας, το δίκαιο συνιστά μια από τις θεμελιώδεις εκφράσεις της εξουσιαστικής “αρχής της πραγματικότητας”». Η εσωτερίκευση της από το κοινωνικό σώμα μέσω του καταναγκασμού και της ιδεολογικής χειραγώγησης αποτελεί την σημαντικότερη προϋπόθεση της επιβίωσης και της αναπαραγωγής αυτής της πραγματικότητας. Το κράτος εγκαθιδρύοντας και “νομιμοποιώντας” τις διάφορες μορφές εγκλεισμού και χρησιμοποιώντας γι' αυτό τους νόμους του, καταφέρνει την αυτοσυντήρηση και διαίωσή του. Μπορεί φαινομενικά ο εγκλεισμός να κοστίζει στο κράτος, αλλά αν κοιτάξουμε βαθύτερα, το σύστημα όχι μόνο δε ζημιώνεται αλλά κερδίζει. Αρχικά, ο εγκλεισμός βοηθά στην συντήρηση των κανονικοτήτων και άρα στη συντήρηση του υπάρχοντος. Στην καπιταλιστική κοινωνία δεν μπορούν να συνυπάρξουν όλοι. Ο κυρίαρχος και αποδεκτός ανθρωπότυπος είναι αυτός που μπορεί να παράγει και να συμβάλει οικονομικά στο σύστημα, αλλά και που μπορεί να αναπαράγει τις τρέχουσες αξίες που στηρίζουν την καθεστηκυία τάξη. Αυτές σαφώς, δεν είναι άκαμπτες και συγκεκριμένες, Τις περισσότερες φορές το σύστημα μπορεί να αφομοιώσει και να κάνει δικιές του, λογικές που φαινομενικά είναι έξω από αυτό. Όσες δεν μπορεί, τις εγκλωβίζει στα κελιά του και τις χρησιμοποιεί με διαφορετικό τρόπο. Οι έγκλειστοι (ψυχικά ασθενείς, μετανάστες, άτομα στις φυλακές για ποινικές και άλλες πράξεις κ.ο.κ),

αποτελούν μαζί με μη έγκλειστο πληθυσμό (πχ. Άνεργοι και επισφαλώς εργαζόμενοι) τον λεγόμενο, κατά τον Μαρξ, εφεδρικό στρατό εργασίας, ο οποίος είναι βασικός για την πρόοδο του κεφαλαίου, αποτελώντας ένα τεράστιο μοχλό πίεσης για τους εργαζόμενους. «Η υπερβολική εργασία του απασχολημένου μέρους της εργατικής τάξης πληθαίνει τις γραμμές της εφεδρείας της, ενώ αντίθετα η αυξημένη πίεση, που η εφεδρεία ασκεί με το συναγωνισμό της στους απασχολημένους εργάτες, τους υποχρεώνει να εργάζονται υπερβολικά και να υποτάσσονται στις προσταγές του κεφαλαίου». Ψυχιατρεία, στρατόπεδα συγκέντρωσης και λοιπές δομές εγκλεισμού όσα και να στοιχίζουν στο κράτος, πάντα αποβαίνουν προς όφελος της οικονομίας, αφού στην πλάτη τους στηρίζονται σωρία βιομηχανιών και των κερδών τους (πχ φαρμακοβιομηχανίες). Οι δομές, λοιπόν, αυτές αναπαραγάγουν το σύστημα και εφευρίσκουν τρόπους για να συντηρηθεί η κανονικότητα.

Έτσι λοιπόν, η διάκριση ανάμεσα στο δέον και το μη δέον, το επιτρεπόμενο και το μη επιτρεπόμενο, το υγιές και το μη υγιές είναι ισχυρότατο εργαλείο κοινωνικού ελέγχου: αντικατοπτρίζει, επεκτείνει και εξειδικεύει την εκάστοτε θεμελιώδη σχέση κυριαρχίας, η οποία στην εποχή μας παραμένει βαθύτατα και σκληρότατα ταξική δεν είναι άλλη από τη βάρβαρη κυριαρχία του κεφαλαίου πάνω στη ζωντανή εργασία με ό,τι αυτή συνεπάγεται για τη φύση, την κοινωνία, τον άνθρωπο και τις ανθρώπινες σχέσεις. «Ο ιδρυματισμός των “ατάκτων” με τον αντίστοιχο κοινωνικό στιγματισμό είναι στην πραγματικότητα ένα φαινόμενο που συνδέεται άμεσα με τη γέννηση της βιομηχανικής περιόδου και ιδιαίτερα με τη φάση της εξάπλωσής της. Δηλαδή, όταν προέκυψε η ανάγκη να κωδικοποιηθεί η διαφορετικότητα και να δημιουργηθούν γι’ αυτήν τα κατάλληλα ιδρύματα-θεσμοί (και οι αντίστοιχες επιστημονικές ιδεολογίες) χρειάστηκε να διαχωριστούν τα διαταρακτικά στοιχεία από

αυτά που ήταν ενταγμένα στην παραγωγή. Από κείνη τη στιγμή τα όρια της κανονικότητας καθορίστηκαν σύμφωνα με τις ανάγκες της παραγωγής».

5.στ) Ορίζοντας τον εγκλεισμό

Ο εγκλεισμός μπορεί να πάρει διάφορες μορφές με διαφορετικές προφάσεις και αιτίες: η αντιμετώπιση της ποινικής παραβατικότητας και η διατήρηση της έννομης τάξης στις φυλακές, η άδεια παραμονής και οι “λαθραίοι” στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, η “θεραπευτική” παρέμβαση στα ψυχιατρεία. Η μεθοδολογία που παράγει τις εξουσιαστικές σχέσεις και τις δομές εγκλεισμού όπως τις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης είναι ακριβώς η ίδια που γέννησε το ψυχιατρικό άσυλο και τον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης του. Ο εγκλεισμός του ατόμου συντελείται με την τοποθέτηση-κράτησή του σε ένα ολοκληρωτικό ίδρυμα-δομή (φυλακές, στρατόπεδα συγκέντρωσης, ψυχιατρεία) το οποίο σύμφωνα με τον Goffman ορίζεται πλέον ως ο τόπος κατοικίας και εργασίας μαζί, όπου μια ομάδα ανθρώπων με κοινή τύχη είναι αποκομμένη από την ευρύτερη κοινωνία και διάγει κατευθυνόμενη και αυστηρά προγραμματισμένη ζωή. Ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας συμβολίζεται με τη φυσική οριοθέτηση από τον εξωτερικό κόσμο. Κλειδωμένες πόρτες, ψηλοί τοίχοι ή εμπόδια της φύσεως, όπως θάλασσα, δάση και αγροί, συνήθως δυσκολεύουν την επικοινωνία των εγκλειστών με τον έξω κόσμο. Κατά τον Goffman τα κύρια χαρακτηριστικά των ολοκληρωτικών ασύλων είναι τα ακόλουθα:

A) Ο κόσμος του κρατούμενου, του ασθενή κ.λ.π. εμπεριέχεται στην ολότητα του ιδρύματος, με περιορισμένη πρόσβαση στον έξω κόσμο, π.χ. επισκέψεις από φίλους ή συγγενείς.

B) Υπάρχει μια ιεραρχία στην εξουσία και δύναμη.

Γ) Το ίδρυμα είναι ένας οργανισμός. Υπάρχουν κανόνες και κανονισμοί και για τους κρατούμενους και για το προσωπικό, καθώς επίσης και

εντολές για υπακοή και συμμόρφωση σε αυτούς τους κανόνες. Υπάρχει ο ρόλος του κρατούμενου και ο ρόλος του προσωπικού.

Δ) Ως οργανισμός, το ίδρυμα έχει σκοπούς και στόχους. Η φυλακή πρέπει να λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να εκπληρώνει τις απαιτήσεις και τη λειτουργία “της φυλάκισης”.

Ε) Για να επιτευχθούν οι στόχοι του ιδρύματος, οι δραστηριότητες μέσα σε αυτό οργανώνονται σύμφωνα με ένα “ορθολογιστικό πλάνο”. Υπάρχει χρονοδιάγραμμα που κανονίζει τις κινήσεις και τη συμπεριφορά των κρατουμένων (έτσι υπάρχει συνεχής τάξη & σταθερότητα), με πολύ λίγα περιθώρια ιδιωτικότητας ή προσωπικών επιλογών.

Ο εγκλεισμός συνεπώς όπως είναι διαμορφωμένος έχει ως στόχο εκτός από την απομόνωση του ατόμου που έχει κριθεί σύμφωνα με τις επιταγές της κοινωνίας ως ανεπιθύμητο και επικίνδυνο, την εξάλειψη και χειραγώγηση κάθε προσωπικού του χαρακτηριστικού που έρχεται σε αντίθεση με την καθεστηκυία τάξη. Ο εγκλεισμός συνεπάγεται μια σειρά στερήσεων. Το άτομο στερείται την ελευθερία του στα πλαίσια μια ΗΘΙΚΗΣ καταδίκης και τιμωρίας για τις πράξεις του· στερείται βασικά αγαθά και υπηρεσίες (για τα δεδομένα των δυτικών κοινωνιών)· στερείται την βασική αυτονομία στις αποφάσεις του και τις επιλογές του στα αγαθά και τις σεξουαλικές του σχέσεις. Στερείται ακόμα, την ασφάλειά του καθώς ζει και υπάρχει σε ένα περιβάλλον με την ταυτότητα του εγκλείστου (μια ταυτότητα που αποκλίνει σημαντικά από αυτό που έχουμε ορίσει σαν “ανθρώπινο ον” και τα “δικαιώματα” που συνεπάγεται). Οποιαδήποτε γεγονός, επομένως, που μπορεί να συμβεί σε μια δομή εγκλεισμού και να απειλήσει/βλάψει την σωματική ακεραιότητα του εγκλείστου (ή να οδηγήσει ακόμα και στον θάνατό του),

δεν παράγει τα νοήματα που θα παρήγαγε έξω από το ίδρυμα, αλλά συγκαλύπτεται και “χάνεται” στην ολοκληρωτική διάρθρωση της δομής.

Το στάδιο μέχρι να καταλήξει ο ασθενής στο ψυχιατρείο συνδέεται με μια σειρά ενεργειών που έχουν ως αποτέλεσμα τον ακούσιο εγκλεισμό του. Σύμφωνα με τον νόμο 2079/1992 που καθορίζεται από τα άρθρα 95 έως 101 η ακούσια νοσηλεία συντελείται όταν ο ασθενής εισάγεται σε μια μονάδα ψυχικής υγείας για θεραπεία, χωρίς τη συγκατάθεσή του. Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του νόμου για να πραγματοποιηθεί ακούσιος εγκλεισμός ασθενή σε μονάδα ψυχικής υγείας θα πρέπει να συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις :

1. Α) Ο ασθενής να πάσχει από ψυχική διαταραχή.

Β) Να μην είναι ικανός να κρίνει για το συμφέρον της υγείας του

Γ) Η έλλειψη νοσηλείας να έχει ως συνέπεια είτε να επιδεινωθεί η κατάσταση της υγείας του είτε να αποκλειστεί η θεραπεία του.

ή

2. Η νοσηλεία ασθενή που πάσχει από ψυχική διαταραχή να είναι απαραίτητη για να αποτραπούν πράξεις βίας κατά του ίδιου ή τρίτου.

Σύμφωνα με τον Goffman η πλειονότητα των ατόμων εισάγεται στο ψυχιατρείο απρόθυμα, μετά από παρακλήσεις των δικών τους ανθρώπων και πολλές φορές μετά από απειλές και αφού έχουν βιώσει άσχημες καταστάσεις (ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις όπου τα άτομα συναινούν στον εγκλεισμό τους, αφού τους δημιουργείται το αίσθημα της ενοχής απέναντι στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, καθώς δε μπορεί να ανταπεξέλθει στον κοινωνικό ρόλο που του ανατίθεται). Όταν μάλιστα το

άτομο δε συμμορφώνεται με τις υποδείξεις των υπολοίπων για τη μεταφορά του στο ψυχιατρείο, η μεταφορά γίνεται με αστυνομική συνοδεία. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα άτομα που παίζουν σημαντικό ρόλο είναι ο κοντινότερος άνθρωπος του “ψυχικά ασθενούς”, ο ενάγων (το πρόσωπο που κινεί τις ενέργειες εναντίον του παραβάτη)και ο εκπρόσωπος της πολιτείας π.χ. αστυνομικοί ,κοινωνικοί λειτουργοί κ.α.

5ζ) Εγκλεισμός ως μηχανή αλλοτρίωσης

Ο εγκλεισμός, από τη γέννησή του ως σήμερα, εξυπηρετεί, όχι την απομάκρυνση και απομόνωση των “ξένων”* που σε επίπεδο καθημερινότητας μένουν στην αφάνεια, αλλά τη δημιουργία “ξένων”. Με την εγκάθειρξη, παίρνοντας πρόσωπα οικεία, μέσ' από το κοινωνικό τοπίο, τα μεταβάλλει σε αλλόκοτες μορφές, που κανένας πια δεν αναγνωρίζει. Με την διαδικασία του εγκλεισμού, η αλλοτρίωση είναι δεδομένη. Φυλακίζοντας ανθρώπους με το στίγμα του τρελού και θεωρώντας τους ως “μη-κανονικούς”, χάνουμε ένα κομμάτι της ίδιας της κοινωνικής υπόστασής μας ,νοώντας ως αντικοινωνική μια συμπεριφορά η οποία, αναπτύχθηκε στους ίδιους τους κόλπους της κοινωνίας. Μη αποδεχόμενοι στοιχεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, περιχαρακωνόμαστε και περιοριζόμαστε στα στενά πλαίσια που μας επιτρέπει το εκάστοτε διαγνωστικό εγχειρίδιο. Αποξενωνόμαστε από τους ίδιους μας τους εαυτούς και περιπίπτουμε σε έναν εσφαλμένο αιτιακό κύκλο “μη-κανονικότητας”, όπου η τρέλα ορίζει την παθογένεια και η παθογένεια την τρέλα, χωρίς να εξετάζεται ο παράγοντας που γεννά αυτή την αιτιότητα. Για μας, η γέννηση αυτής της αιτιότητας συνδέεται

τις περισσότερες φορές με μηχανισμούς εξουσίας και με προσπάθειες επιβολής της νόρμας. Οι κοινωνικές νόρμες λένε, λίγο ως πολύ, ότι κανονικό είναι αυτό που κάνει και νιώθει η πλειονότητα των ανθρώπων της κάθε κοινωνικής ομάδας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

6α) Μεθοδολογία διερεύνησης

Η μεθοδολογία διεξαγωγής της παρούσας έρευνας είναι η ποιοτική. Οι ποιοτικές μέθοδοι εφαρμόζονται κυρίως σε έρευνες που έχουν ως στόχο να περιγράψουν, να αναλύσουν και να κατανοήσουν κοινωνικές διαδικασίες, καταστάσεις ή σχέσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων. Τα δεδομένα προέρχονται κατά κύριο λόγο από συνεντεύξεις, παρατηρήσεις, προσωπικές εμπειρίες και ιστορίες ζωής. Η ποιοτική έρευνα βασίζεται σε δύο πυλώνες. Ο πρώτος είναι ότι ο ερευνητής αποτελεί το μέσο με το οποίο διεξάγεται η έρευνα, και ο δεύτερος είναι ότι ο κύριος σκοπός της είναι να μελετήσει κάποιες πλευρές του κοινωνικού συστήματος που την περιβάλλουν. Η ποιοτική έρευνα διερευνά την εμπειρία των ατόμων καθώς και το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο που την περιβάλλει. Οι πληροφορίες αυτές, όταν εφαρμόζονται και χρησιμοποιούνται επαναλαμβανόμενα στην πράξη σε διάφορες κοινωνικές καταστάσεις, γίνονται γνώση. Ο ερευνητής είναι εκείνος που συλλέγει τα δεδομένα και με την κατάλληλη ανάλυση τα μετατρέπει σε πληροφορίες. Ο ερευνητής που ακολουθεί ποιοτική μέθοδο παρατηρεί, παίρνει συνεντεύξεις, κρατά σημειώσεις, περιγράφει και ερμηνεύει τα φαινόμενα όπως ακριβώς έχουν. Προσπαθεί να συνδυάσει τα δεδομένα με τρόπο τέτοιο ώστε να βγάλει μέσα από όλα όσα παρατηρεί ένα συμπέρασμα. Αυτό επιτυγχάνεται από το πώς αντιλαμβάνεται και αισθάνεται τα φαινόμενα και τη σημαντικότητά τους. Για να καταφέρει να έχει την καλύτερη δυνατή ερμηνεία των δεδομένων θα χρησιμοποιήσει βιβλία και θα συνεργαστεί με ανθρώπους που εργάζονται και παρακολουθούν το αντικείμενο που μελετά. Το επίπεδο

σημαντικότητας κάθε δεδομένου και το πλαίσιο στο οποίο εκείνο θα μελετηθεί αφορά αποκλειστικά το πόσο ικανός είναι ο ερευνητής. Εκείνος θα αποφασίσει ποια είναι τα κυριότερα στοιχεία που πρέπει να συμπεριληφθούν στα αποτελέσματα της έρευνας αλλά πρέπει να μην λησμονούμε την υποκειμενικότητα του ερευνητή καθώς είναι πολύ δύσκολο να είναι απόλυτα αντικειμενικός απέναντι σε ό,τι στοιχείο συλλέξει. Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα γιατί στη μελέτη των ανήλικων κρατουμένων και της ζωής που έχουν μέσα στα ιδρύματα υπάρχουν ορισμένες ερευνητικές δυσκολίες που αφορούν επιστημονικά ερωτήματα, ζητήματα και αντικείμενα που δεν μπορούν να αναπτυχθούν και να μελετηθούν ποσοτικά. Σε τέτοιου είδους έρευνες απαιτείται άμεση επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και υποκειμένων, η οποία επιτυγχάνεται κατά κύριο λόγο μέσω συνεντεύξεων, οι οποίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Έτσι ακολουθήσαμε την ποιοτική μέθοδο καθώς κρίναμε ότι ήταν η πλέον κατάλληλη για να συγκεντρωθούν τα απαραίτητα δεδομένα από τις ζωές των ανήλικων κρατουμένων. Διενεργήθηκαν εις βάθος συνεντεύξεις με τους ανήλικους κρατουμένους, βασισμένες σε ημιδομημένες ερωτήσεις, μέσα από τις οποίες συλλέχθηκε πραγματολογικό υλικό που αξιολογήθηκε σε σύγκριση με αντίστοιχο υλικό που προήλθε από τη βιβλιογραφική επισκόπηση.

Δυσκολίες κατά την έρευνα

Οι δυσκολίες που συνάντησα για την πραγματοποίηση της έρευνας ήταν οι εξής:

Λόγω πλαισίου υπήρχε αυστηρότητα και συγκεκριμένες ώρες που θα μπορούσα να δω τους συνεντευξιαζόμενους κατά κύριο λόγο απογευματινή ώρα και από τις 18:00 ως την δύση του ήλιου όπου θα

έπρεπε να κλείσουν οι πόρτες. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης επίσης μας διέκοπταν γιατί δινόταν φαγητό. Το Σωφρονιστικό Κατάστημα της Κορίνθου είναι αρκετά μικρό. Ήμασταν στην μικρή αίθουσα του γυμνασίου και το γραφείο του υπαλλήλου βρισκόταν ακριβώς δίπλα. Δεν αισθάνθηκα πως δίστασαν να μου μιλήσουν απλά πως έπρεπε να τους υπενθυμίζω πως είναι απόρρητο υλικό και αφορά εμάς τους δύο που πραγματοποιούμε την συνέντευξη.

Δυσκολίες είχα στο γεγονός πως ενώ μου τόνιζαν την εμπιστοσύνη που μου έχουν λόγω εθελοντικής προσφοράς στο κατάστημα δύο χρόνων ,δεν αντιμετώπιζαν με «καλό μάτι» το μαγνητοφωνάκι. Προτίμησαν να μου τα αναλύσουν όλα χωρίς αυτό. Τέλος, υπήρχαν φορές που λόγω πειθαρχικού, κάποιας φασαρίας που να είχε προηγηθεί ή κάποιος από τους κρατούμενους να μην αισθανόταν καλά, με αποτέλεσμα η διαδικασία να καθυστερεί.

6β) Αποτελέσματα διερεύνησης

1) Η ζωή του κρατούμενου στο ίδρυμα.

Όπως παρατηρούμε από τις συνεντεύξεις των πληροφορητών που βρίσκονται στη φυλακή οι περισσότεροι είναι εκεί κατά κύριο λόγο από μικροκλοπές και ληστείες και είναι εμφανές επίσης ότι στα πιο πολλά παιδιά υπήρχαν σοβαρά προβλήματα στην οικογένεια. Κάποιοι από αυτούς έχουν και άλλα μέλη της οικογένειάς τους μέσα στη φυλακή και όπως χαρακτηριστικά μας αναφέρει ένας από τα αυτούς που πήραμε συνέντευξη, από τα 9 αδέρφια της οικογένειας:

«Ήμασταν τέσσερις Αυλώνα, ήμουν εγώ κ άλλα τρία αδέρφια μου Αυλώνα, έφυγα εγώ ήρθα εδώ, μετά έφυγε αδερφό μου από Αυλώνα, ήταν 6 χρονών, πήγε Πάτρα στον Άγιο Στέφανο. Μετά ο άλλος απ' την Αυλώνα πήγε Τρίκαλα τον εδιώξανε κ ο άλλος αποφυλακίστηκε.». Τη στιγμή που ο ίδιος πληροφορητής είχε και τους γονείς του στη φυλακή θεωρώντας ότι έχουνε μπει αδίκως αφού μας λέει ότι:

«Τους χρέωσαν ένα φόνο» και τους επιβλήθηκε ποινή 10 ετών στον καθένα.» Έτσι λοιπόν αντιλαμβανόμαστε πως κάποιος που μεγαλώνει μέσα σε μια προβληματική οικογένεια δεν είναι δύσκολο να κυλήσει στην παρανομία και άλλους δύσκολους δρόμους.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω «Υψιστη σημασία για τη μη εμφάνιση τέτοιων παραβατικών συμπεριφορών έχει η οικογένεια του ανήλικου καθώς όσο πιο δυσλειτουργική είναι μια οικογένεια, τόσο δυσκολότερο είναι το παιδί να δομηθεί και να γαλουχηθεί με τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες. Τέτοιες οικογένειες είναι εκείνες στις οποίες επικρατούν συμπεριφορές όπως ο αλκοολισμός, τα ναρκωτικά και η πορνεία. Έτσι το παιδί δεν έχει τον επαρκή έλεγχο των γονιών του καθώς στο σπίτι είναι όπου βρίσκονται τα πρώτα σημάδια παραβατικής συμπεριφοράς και έπειτα εξαπλώνεται και στον υπόλοιπο κοινωνικό περίγυρο» και το επιβεβαιώνει ένας πληροφορητής όσο απλούστερα γίνεται :

«Τι να έκανα, να... μόλις μπήκε οι δικοί μου φυλακή, η μάνα, ο πατέρας μετά, καταστραφήκαμε μετά. Είναι αλλιώς, πώς μεγαλώνεις... κατάλαβες; Άμα συνηθίσεις τώρα όπως μεγάλωσα εγώ, όπως μεγάλωσες εσύ... Εγώ μπορεί να βγω έξω κ να κάνω άλλα πράγματα, αλλά εσύ άλλα πράγματα κάνεις. Δεν είμαι μαθημένος εγώ να κάνω ό,τι κάνεις εσύ ή εσύ να κάνεις ό,τι κάνω εγώ. Μπορείς να πας να κλέψεις; Δεν μπορείς

γιατί έχεις μάθει να δουλεύεις. Έχεις μάθει να έρχεσαι εδώ. Εγώ σε καμία φυλακή δεν πήγα να βοηθήσω κανέναν (γέλιο). Για να πάω, όπως έρχεσαι εσύ τώρα, μας βοηθάς, φέρνεις πράγματα να φτιάχνουμε, ξέρω γω τι φέρνεις.». Ο σημαντικότερος λόγος που κάποιος από τους συνεντευξιαζόμενους βρέθηκε στη φυλακή ήταν φόνος αλλά ήταν και ο μοναδικός που διέπραξε τόσο σημαντικό έγκλημα σε αντίθεση με το πλεόν ασήμαντο που ήταν γκράφιτι σε τοίχους. Κοινό χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι η πλειονότητα δεν έχει τελειώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση με τους περισσότερους να προσπαθούν μέσα από τη φυλακή να αποφοιτήσουν από το δημοτικό.

Όλοι οι πληροφορητές μας που βρίσκονται μέσα στη φυλακή έχουν σαν πρώτο μέλημα το διάβασμα και να τελειώσουν το δημοτικό πρωτίστως και το διάβασμα.

«Μαθήματα σχολείου, παίρνω βιβλία από δω, από τη βιβλιοθήκη διαβάζω, έρχεστε κ εσείς περνάμε τις ώρες μας, κάνουμε μία εργασία, με πώς το λένε, δεν ξέρω πώς τα λένε αυτά.» λέει χαρακτηριστικά ο Γιώργος.

«Με τα μαθήματα ωφελείσαι γιατί δεν μένεις πίσω. Εν τω μεταξύ αφού βγεις έξω , θα μπορείς να συνεχίσεις κανονικά. Θα ενταχθείς πιο εύκολα δηλαδή.» ενώ στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται ένας συνεντευξιαζόμενος ακόμη που λέει:

«Τα καλύτερα μαθήματα που έχω κάνει ποτέ σε σχολείο μες στην τάξη είναι εδώ πέρα. Φταίει το κατάστημα, δεν ξέρω τι σ..... τέλος πάντων. Έρχεται ο δάσκαλος και προσπαθεί να στο εξηγήσει. Δηλαδή άμα δεν είναι σίγουρος ότι το έχεις καταλάβει δεν θα φύγει ξέρω γω, θα σου πει αυτό – αυτό – αυτό. Εγώ είχα πρόβλημα πάντα με τα

μαθηματικά. Δηλαδή δεν τα ‘παιρνα στο μυαλό μου, ρε γαμώτο λέω. Εδώ πέρα άρχιζα να τα καταλαβαίνω πολύ γρήγορα ξέρω γω. Άρχιζα να παίρνω 19 κ 18 ξέρω γω ξαφνικά στα τεστ κ σε όλα αυτά. Να σου πω τι με ενοχλεί στην τάξη; Μ’ ενοχλεί όταν... όταν εμείς ας πούμε του Λυκείου ξέρω γω... γενικά βασικά μ’ ενοχλεί όταν λένε εγώ κ ο Νίκος γιατί δεν είμαι μόνος μου, είναι κ ο Νίκος, είστε έξυπνοι, είστε το ένα είστε το άλλο και δεν μιλάνε για τα άλλα παιδιά, ξέρεις στεναχωριούνται ρε φίλε, δηλαδή άμα με ρωτήσουνε κάτι κ πω, με ρωτήσουν το οτιδήποτε ας πούμε πού είναι η Αυστραλία ξέρω γω κ του δείξω εκεί θα πεταχτεί ο άλλος και θα πει α! καλά εσύ αφού... κ τους πειράζει. Τους το έχω πει πολλές φορές, δηλαδή πες ρε φίλε εντάξει θες να πεις ότι είμαι έξυπνος, πες, πες κ γι αυτούς κάτι. Έχουν δυσκολία στο να το καταλάβουν.». Άλλος πληροφορητής λέει πως θα επιθυμούσε να έχει κι άλλα πράγματα μέσα στη φυλακή της Κορίνθου πέραν των διαβασμάτων, των βιβλίων και των λοιπών δραστηριοτήτων όπως:

«Να είχε γυμναστήριο, playstation να έπαιζες. Στο ίδρυμα είχε κ γυμναστήριο κ playstation.». Παρατηρείται όμως έντονα το φαινόμενο του εγκλεισμού σε έναν πληροφορητή που φοβάται να βρεθεί με την καλλιτεχνική ομάδα, για να παίξει σε μια θεατρική παράσταση εκτός της φυλακής αφού:

«Δεν θέλω να βγω έξω από τη φυλακή γιατί νομίζω πως είμαι λίγο επικίνδυνος αν βγω έξω από την πόρτα». Ο λόγος, όπως μας λέει, που νιώθει έτσι είναι γιατί:

«Δεν μ’ αρέσει να βλέπω την κοινωνία. Αγχώνομαι μετά, είμαστε σαν τα σκυλιά δεμένα εδώ πέρα. Βασικά δεν είμαστε σαν τα σκυλιά. Πώς να στο εξηγήσω; Το ίδιο πράγμα. Όλη μέρα κλεισμένοι, φαγητό. Σαν να είμαστε περιστέρια. Μας ποτίζουν, μας κάνουν, μας κλειδώνουν κ

φεύγουν. (παύση). Στην Αυλώνα είναι πιο καλή φυλακή, έχει τα πάντα μέσα. Και ηλεκτρονικά κ κινητό έχεις. Τα πάντα. Ό,τι θέλεις.»

Τη στιγμή όμως που γνωρίζει πώς να του παρέχουν όλα αυτά που ζητάει δεν είναι νόμιμο αν και θα πρέπει να συμβιβαστείς με τους νόμους «Να μάθεις να ζεις με τους νόμους, αλλά όχι τόσους νόμους, αλλά όχι τόσο όσους βάζει αυτή η φυλακή. Αυτή τα έχει κάνει... αυτή έχει περάσει κ τα διόδια (γέλιο).»

Αυτό συμβαίνει επειδή γενικότερα η φυλακή έχει σχεδιαστεί με σκοπό όχι μόνο την αχρήστευση, αλλά και την ψυχολογική χειραγώγηση κάθε χαρακτηριστικού της προσωπικότητας του κρατούμενου, ο οποίος έχει κριθεί από την κοινωνία ως ανεπιθύμητος και επικίνδυνος. Σε αντίθεση με τον συνεντευξιζόμενο που βρέθηκε στη φυλακή κατηγορούμενος για διάφορες ληστείες και βιώνει τη φυλακή σαν ένα μέτρο επανένταξης του στην κοινωνία και περνάει την ώρα του κατά κύριο λόγο με τη γυμναστική και έπειτα με τη θεατρική παράσταση παρόλο που ήταν αρνητικός στην αρχή.

«Στην αρχή πήγαινα με το ζόρι. Δηλαδή πρόλαβε ο 1^{ος} βγήκε από το θέατρο, πρόλαβε ο 2^{ος} βγήκε από το θέατρο, και οι τρεις είμαστε στο ίδιο κελί, τώρα, ε όταν πήγα να βγω δεν με αφήνανε. Μου έλεγαν, εντάξει είσαι στο Λύκειο, είσαι έξυπνος γιατί έχω και κάτι χαρτιά από το ίδρυμα, κάτι τεστ νοημοσύνης και μαλακίες τώρα, έχω λίγο παραπάνω από το κανονικό. Τέλος πάντων και με 'βαλαν στο θέατρο κι έπαιξα. Στην αρχή έλεγα γιατί με 'βαλαν με μισή καρδιά το έκανα, με βάζουν με το ζόρι, έτσι νευρίαζα ε τελικά πήγα και λέω άξιζε τον κόπο, όχι για τα φαγητά και μαλακίες τώρα, για τη βόλτα.» Εκείνη τη στιγμή που πήγανε για την παράσταση έξω από τη φυλακή ένιωσα σα να απελευθερώνεται και όπως λέει ο ίδιος:

«Εντάξει (παύση). Αισθάνθηκα ότι (παύση) σαν μια απόδραση ξέρεις, απόδραση από τη ρουτίνα γιατί όσο να 'ναι η φυλακή από τη 2^η μέρα καταλαβαίνεις ότι είναι ρουτίνα, ξέρω γω, φαγητό εκείνη την ώρα, θα φας εκείνη την ώρα γιατί μετά έχει πάλι φαγητό. Είναι λίγο αλλιώς. Ήταν εντάξει. Ωραία ήταν. Δηλαδή ξεχάστηκα. Αυτό μου άρεσε. Ότι ξεχάστηκα. Σε κάποια φάση νόμιζα ότι δεν ήμουν φυλακή. Ότι θα τελειώσει όλο αυτό και ωπ θα φύγω σπίτι ξέρω γω. Τέτοια φάση.».

Στην ίδια λογική ζει και ο Παναγιώτης ο οποίος «Εδώ, ασχολούμαι, εντάξει, λίγα πράγματα είναι που ασχολούμαι, φτιάχνω κάνα αναπτήρα, φτιάχνω καμιά κορνίζα, ασχολούμαι με χειροτεχνία, να παίζεις λίγο μπάσκετ, να κοιμηθείς λίγο, αυτό!» ενώ όσον αφορά το θέατρο μας λέει ότι «Είχα βγει, δεν μ' άρεσε στην αρχή, δεν ήθελα να μπω αλλά επειδή δεν έχει άτομο να διαβάζει καλά, αναγκάστηκα να μπω πάλι, πήγα πάνω ντάξει.».

Άλλος ένας πληροφορητής, ο Δημήτρης είναι ικανοποιημένος γενικά με αυτά που του παρέχει η φυλακή «Ντάξει περισσότερο, άμα ήτανε κανένα ηλεκτρονικό παιχνίδι, περισσότερα [παύση] κυρίως αυτό. Τα υπόλοιπα τα 'χουμε π.χ. από άλλα παιχνίδια μπορούμε να παίξουμε ότι θέλουμε, να κάνουμε ότι θέλουμε. Αυτά είναι.» αφού γενικά όπως μας ενημερώνει «Κάνουμε γυμναστική, διαβάζουμε κανένα βιβλίο, βασικά τα βιβλία σε βοηθάνε και ταξιδεύεις και κάπου αλλού, δηλαδή λες και βγαίνεις και λίγο έξω, όνομα, ζώο, πράγμα μέσα στο κελί, περνάει και έτσι η ώρα. Επίσης έχουμε κατασκευές, έχουμε την ομάδα μπάσκετ, περισσότερο θα ήτανε να μάθεις κανένα μουσικό όργανο, γιατί και αυτό σε ταξιδεύει λίγο, σε κάνει και καλύτερα να αισθάνεσαι και μέσα σου.» ενώ κάποιο άλλο άτομο «Ε κάνω αυτήν τη γυμναστική, παίζω δύο ώρες

μπάσκει, ξέρω γω, πάω μέσα, κάνω μπάνιο, κάθομαι έξω, πίνω ένα καφέ, κάνω τσιγάρο, κλείνει μετά η φυλακή, βλέπω καμία ταινία, κοιμάμαι.».

Ένας άλλος πληροφοριοδότης, ο Δημοσθένης, λάτρης της μουσικής αναφέρει ότι «Αυτό που σκέφτομαι κάθε μέρα. Ντάξει κάνω γυμναστική. Μας λείπουνε όργανα γυμναστικής και τέτοια, εντάξει δε με νοιάζει τόσο, εγώ συνήθως έξω, περνούσα την ώρα μου, έφτιαχνα δικές μου παραγωγές, δικά μου beat, έγραφα κομμάτια, είχα κάποιο όνομα, δηλαδή άμα ρωτούσες, πήγαινες στην Κρήτη, στην πόλη μου, στο Ηράκλειο και ρωτούσες, έλεγες ας πούμε μιλούσες με τον οποιοδήποτε και έλεγες για gar μουσική θα σου λέγανε α! ο Ρώσος, γιατί όλοι Ρώσος με φωνάζουνε. Εγώ θα χρειαζόμουν κάποια... πώς να το πούμε τώρα; Καλό θα ήταν να είχαμε κάποια πρόσβαση στο ίντερνετ, να μπορώ να κατεβάσω ή από εμένα ή κάποιος άλλος φίλος μου παραγωγές ώστε να μπορώ να γράψω κανένα κομμάτι να περάσει η ώρα. Δεν μ' αρέσει, δεν με νοιάζει να γράψω ένα κομμάτι και να φωνάξω 10 άτομα και να τους το πω ξέρω γω. Με νοιάζει να γράφω ένα κομμάτι ας πούμε δύο εβδομάδες και όταν το τελειώσω να το τραγουδήσω μια κ καλή και να πω ωπ! Αυτό είναι ξέρω γω και το κρατάμε. Λείπει κάτι γύρω από τη μουσική.» ενώ του αρέσει η δημιουργική απασχόληση και ότι κάνουν μέσα στη φυλακή «Εννοείται (γέλιο). Να σου πω την αλήθεια. Με το ζόρι δεν έρχομαι σίγουρα. Στην αρχή δεν ερχόμουν γιατί όλες αυτές οι χειροτεχνίες, όλα αυτά μου φαινότουσαν λίγο παιδικά και λίγο... εντάξει. Και τα κάνω. Άμα δε μου πεις, άμα δε με κοιτάς συνέχεια, να μου πεις δεν θα τα κάνω να σου πω την αλήθεια. Εντάξει μ' αρέσει η παρέα, να ξεσκάω λίγο. Να σου πω την αλήθεια μ' αρέσει πολύ να βλέπω τους άλλους να κάνουν τους караγκιόζηδες για να σε εντυπωσιάσουν. Μ' αρέσει πολύ. Δηλαδή δεν... αυτό!».

Βέβαια κάπου έρχεται και το συναίσθημα του εγκλεισμού που σκέφτεται κάποιος κρατούμενος ότι η ζωή του θα ήταν καλύτερη εκτός της φυλακής «Στεναχωριέμαι λίγο του τύπου, παίρνω τηλέφωνο έξω, μαθαίνω ειδικά τώρα που καλοκαιριάζει πηγαίνουν μπάνιο ,βόλτες και εμείς τα ίδια και τα ίδια. Περισσότερο αυτό. Σκέφτομαι ότι τώρα θα ήμουν έξω ,θα έκανα αυτό ,θα πήγαινα εκεί και δεν μπορείς να κάνεις τίποτα. Όταν κάθεται, όταν κάθομαι με άλλους και κουβεντιάζω ,ε μπορεί να ξεχαστώ τελείως ότι είμαι εδώ μέσα αλλά άλλες φορές άμα κάθομαι και σκέφτομαι μπορεί να λέω γιατί είμαι εδώ μέσα; Γιατί να το έκανα αυτό; Ε να στεναχωριέμαι και να απογοητεύομαι από τον εαυτό μου. Όταν γίνονται κάποιες δραστηριότητες ή όταν κουβεντιάζω με άλλους κρατούμενους, ε είναι αλλιώς. Δηλαδή ξεχνιέσαι. Δεν θυμάσαι καν πως είσαι εδώ πέρα γιατί είναι κάποια πράγματα που τα κάνεις και έξω. Δεν μου κάνει τόσο εντύπωση. Στην αρχή στη φυλακή ήμουνα , είχα την περιέργεια, την εξερεύνηση δεν μου φάνηκαν οι 4-5 μήνες καθόλου μετά για κανά δυό μήνες, μόλις συνειδητοποίησα πως βρίσκομαι εδώ μέσα, ε, εκεί πέρα άρχισα τρελάθηκα λίγο κάπως δηλαδή στεναχωριόμουνα μπορεί να έκλαιγα συχνά. Προσπαθούσα κάπου να ξεσπάσω και δεν μπορούσα, Δηλαδή άμα κάνεις κάτι θα βρεθείς στο πειθαρχείο, θα έχεις επιπτώσεις, δεν μπορείς να ξεσπάσεις και ,ε, και αυτό με τρέλαινε. Έτσι σκέφτηκα λογικά, λέω δεν βγαίνει πουθενά πρέπει να ηρεμήσω, δεν μπορώ ούτε να αντιδράσω, δεν θα βγει τίποτα αντιθέτως θα καθίσω παραπάνω. Ε! Καθόμουνα περισσότερο με τα άλλα παιδιά ,που εκείνη την περίοδο έσβηναν τα φώτα και καθόμουνα στο κρεβάτι όλη μέρα τσιγάρο, νερό.» Έτσι λειτουργούν και βιώνουν οι κρατούμενοι σε γενικές γραμμές τη θητεία τους στη φυλακή. Σε ελάχιστες περιπτώσεις παρατηρήθηκε το φαινόμενο του εγκλεισμού ή οτιδήποτε άλλο παράξενο.

2) Η σχέση του κρατούμενου με συγκρατούμενούς του.

Η ζωή στη φυλακή όμως δεν έχει να κάνει μόνο με το πώς κάποιος κρατούμενος τη βιώνει, αλλά και τις σχέσεις που έχει αναπτύξει με τους συγκρατούμενούς του και το προσωπικό του ιδρύματος. Σε πρώτη φάση θα δούμε πως λειτουργούν και αισθάνονται οι πληροφορητές μας σε σχέση με τους υπόλοιπους κρατούμενους.

«Μια χαρά είναι οι σχέσεις μου με τους υπόλοιπους κρατούμενους, δεν είναι να τσακωθείς εδώ, έχεις πειθαρχικό για έξι μήνες. Για ποιο λόγο να τσακωθείς; Μπορεί να έχω νεύρα. Να σε νευριάσει ο άλλος αλλά κάνω πίσω, δεν ασχολιέμαι κατάλαβες; Για να μην πάρω πειθαρχικό τώρα έξι μήνες κ δεν είναι να τον χτυπήσεις. Μια σφαλιάρα δύο, θα μπουν από πάνω θα σε πιάσει. Δεν θα προλάβεις να τον χτυπήσεις όσο θέλεις.» και όπως μας λέει ο συγκεκριμένος πληροφοριοδότης έχει κάνει και κάποιες φιλίες στη φυλακή από τον Αυλώνα.

«Όσο ήμουν εγώ στο ίδρυμα είχε φασαρίες κι εγώ δεν μπορώ να κάθομαι και να με βρίζουν, το 'χουμε εμείς ξέρω 'γω, πώς να στο πω (γέλιο). Τα δικά μας παιδιά Ρώσοι, Αρμένιοι, Βούλγαροι, ο πατέρας μου είναι Βούλγαρος, η μάνα μου είναι Ρωσίδα γι αυτό είμαι λίγο μελαχρινός, ξέρω γω τα δικά μας παιδιά έτσι λεγόμαστε γιατί ξέρω γω Ρώσοι- Αρμένιοι- Βούλγαροι- Ουκρανοί- Ρουμάνοι είμαστε μια κλίκα πάντα μέσα στις φυλακές και έχουμε ένα συγκεκριμένο όνομα και πρέπει να το τιμήσουμε. Δεν είναι... Έχουμε κάποια αφεντικά και καλά από μεγάλες φυλακές τους οποίους ονομάζουμε Αβόρ, οι οποίοι μπορεί ας πούμε να είναι κάποιος σε φυλακή στα Τρίκαλα και ένας Ρώσος να είναι ας πούμε στην Αυλώνα και να κάνει ένα λάθος, να γίνει ας πούμε ρουφιάνος ή οτιδήποτε, να το μάθει ο αρχηγός να δώσει εντολή και σε κάποια

μεταγωγή όπου συναντηθεί με άλλους Ρώσους να έχει πρόβλημα.» μας λέει χαρακτηριστικά ένας από τους πληροφοριοδότες και συνεχίζει αναφέροντας ότι:

«Εγώ εδώ καλά τα πάω με τρία άτομα. Με τους υπόλοιπους δεν τα πάω καλά, δεν πολύ... θα σου πω. Άμα δεν υπήρχε πειθαρχία κ κάμερες, θα τους είχα σαπίσει στο ξύλο (γέλιο) κρατήθηκα, κρατήθηκα μέχρι ένα σημείο, πάλι καλά δεν χτύπησα κανέναν, το έκανε ο Ν... κ τώρα σαν τιμωρία μας έχουν τρία άτομα στην άλλη αχτίνα, μόνοι μας.» ενώ όσον αφορά τις φιλίες μέσα στη φυλακή λέει ότι «Αναγκαστικά. Ναι εντάξει. Άμα τον τρως τον άλλο κάθε μέρα στη μάπα, εντάξει τα παιδιά είναι που είναι λίγο... λίγο βλαμμένα ξέρω γω, ώρες- ώρες με κάνουν κ σκέφτομαι πώς είμαι εγώ γι αυτό είμαι εδώ (γέλιο). Μοιράζομαι γενικά τις σκέψεις μου με τους υπόλοιπους εδώ πέρα, δεν μπορώ να τα κρατήσω μέσα μου. Γενικά, τα πάντα δηλαδή άμα έχω πρόβλημα με κάποιον ή μου τη σπάσει θα του την πω ξέρω γω του το λέω επί τόπου.».

Αυτό που έδεσε περισσότερο και έφερε πιο κοντά τους συγκρατούμενους είναι το θέατρο και η δημιουργική απασχόληση αφού «Το θέατρο... το θέατρο εμένα ποτέ δε μου άρεσε. Δηλαδή δεν... μέχρι να παίξω το σιχαινόμουνα έβλεπα θέατρο, δηλαδή ξέρεις, ούτε τον Μάρκο που βλέπανε, τα σιχαινόμουνα εγώ αυτά, δεν... Τώρα άρχισα να το βλέπω λίγο καλύτερα. Εντάξει αρχίσαμε να συνεργαζόμαστε. Κάναμε όλοι ας πούμε κάποιες θυσίες, δηλαδή δες τι θυσία θα κάνεις μες στη φυλακή. Έχουμε όλοι ένα πρόγραμμα. Από τη στιγμή που σου λένε θα πάρεις εκείνη την ώρα φαγητό, θα σε κλειδώσω εκείνη την ώρα, εκείνη την ώρα έχει ζεστό νερό, θα κάνεις μπάνιο, όλοι έχουμε ένα πρόγραμμα. Σε αυτό το πρόγραμμα βάζουμε κ τη γυμναστική κ τώρα τις ώρες που ερχόταν ο κος Παύλος εμείς έπρεπε να κάνουμε γυμναστική. Αφήναμε τη

γυμναστική λοιπόν, που η γυμναστική εδώ δεν είναι ότι να ναι, γιατί δεν έχεις όργανα να γίνει πιο εύκολο για σένα, οπότε λογικά πρέπει να κάνεις σκληρή γυμναστική, πονάς ξέρω γω, δεν είναι ότι... πονάς. Αφήναμε λοιπόν τη γυμναστική κ πηγαίναμε ξέρω γω. Ο άλλος μπορεί να έτρωγε κ να παρατούσε το φαγητό στη μέση, ο άλλος μπορεί να ήθελε να κάνει μπάνιο, ο άλλος μπορεί να μιλήσει στο τηλέφωνο. Ο άλλος να κάνει μαθήματα, ξέρω γω που ελάχιστοι κάνουν μαθήματα εδώ. Τέλος πάντων, αυτά! Ντάξει, όσο να 'ναι τ' ακούς με την 1^η ματιά δηλαδή κ λες δεν είναι τόσο. Μεσ στη φυλακή μόνο αυτά έχεις οπότε είναι μεγάλες θυσίες δεν είναι τίποτα... και στην ομάδα δημιουργικής απασχόλησης έχουμε δεθεί, δεν έχω δει από όσες έχουν έρθει εδώ πέρα μεγαλύτερη κατανόηση από σας, από εσένα κ την άλλη Μαρία. Δηλαδή έχουν έρθει κ από το μπάσκετ, έχουν έρθει... κανείς δεν έχει κερδίσει τα παιδιά, όσο τα έχετε κερδίσει εσείς.» και συνεχίζει λέγοντας ότι και στο ίδρυμα δεν είναι τόσο ήρεμα τα πράγματα μεταξύ των συγκρατούμενων.

«Θα σου πω. Στο ίδρυμα τώρα είναι άλλη φάση, στο ίδρυμα είναι 50 άτομα, έχει 4 θαλάμους, οπότε λογικά θα είναι 15- 16 άτομα σε κάθε θάλαμο, φασαρίες, κακά πράγματα, μαχαιριές, σπασμένες καρέκλες κ από τη μία ακούς ίδρυμα, ίδρυμα είναι... πήγαινε να δεις μέσα, θηριοτροφείο... τέλος πάντων. Με το που ήρθα εδώ ήταν πολύ πιο ήρεμα, εγώ δε φοβάμαι να μη με χτυπήσουνε. Όχι τώρα... δε φοβάμαι μη με χτυπήσουνε, φοβάμαι να μην χτυπήσω, τι... άμα με χτυπήσουνε θα κάτσω 3-4 μέρες στο κρεβάτι, άμα χτυπήσω εγώ κανέναν κ πάθει ζημιά θα κάτσω 3-4 χρόνια στη φυλακή, οπότε το σκέφτομαι έτσι, τα ζυγίζω.»

Κάποιος άλλος πληροφοριοδότης είναι πιο λακωνικός και απλά αναφέρει ότι «Βασικά με όλους τους κρατούμενους εμένα μ' αρέσει, είναι καλά παιδιά. Ντάξει, μιλάμε, κάνουμε, περνάει η ώρα.»

Βέβαια υπάρχει και το άλλο άκρο όπου ένας συνεντευξιαζόμενος αναφέρει πως φίλιες στη φυλακή δε γίνονται γιατί «Στη φυλακή ποτέ δεν κάνεις φίλους γιατί ξέρω γω δηλαδή είσαι κρατούμενος εσύ, σε κάνω φίλο μου. Έρχεσαι καινούργιος, μες στη φυλακή σε βάζω μες στο κελί μου ξέρω γω κ καλά μου το παίζεις φίλος. Εσύ πας στους άλλους κ ρουφιανεύεις. Ότι έχω έχω μες στο κελί ξέρω γω, έχω κινητά ξέρω γω τα πάντα, πας γίνεσαι ρουφιάνος κ τα λες.».

Σε ένα ίδιο πλαίσιο κυμαίνεται ακόμα ένας πληροφοριοδότης όπου όπως λέει «Έναν άνθρωπο που δεν τον ξέρεις απ' έξω, δηλαδή τι περιβάλλον έχει έξω, πώς συμπεριφέρεται σε έναν άνθρωπο, δεν μπορείς να θεωρήσεις φίλο αλλά εδώ πέρα είμαστε σαν αδέρφια βασικά όλοι, ό,τι έχουμε το μοιραζόμαστε, δηλαδή έχω εγώ δίνω στον άλλον, έχει αυτός δίνει σε μένα κ ο άλλος κ τα βολευόμαστε μια χαρά, πιστεύω ότι είμαστε σαν αδέρφια εδώ μέσα.» αναφέρεται χαρακτηριστικά.

«Υπάρχουν κανόνες μεταξύ μας, όταν αυτός, μόλις ήρθε πρωταρχώς, μα τον αφήνω 1-2 μέρες με τον Γ ήταν, μα του κλέβανε τις κάρτες, μα του κλέβανε τις μάρκες, ρούχα του κλέβανε, τα πάντα. αυτός δεν έπαιρνε χαμπάρι, καν ότι του κλέβανε πράγματα. Πάω μια- δυο, 1-2, 1-2, τον βλέπω καλό παιδί τον Ν, μα τον επαίρω εγώ στο κελί μου, μιλάω παίρνω καφέδες, αυτά- εκείνα στο κελί, μιλάω μαζί του, μην χρεώνεις τώρα αυτά- εκείνα, γίνουν φασαρίες του λέω, μαλακίες του λέω, ναι εντάξει μου λέει, πήραν τις κάρτες, τα λεφτά λέει. Α! του λέω, καλά εντάξει, θα το κανονίσω εγώ του λέω, μα πήγα κανόνισα κ του πήρα τις μάρκες κ τις κάρτες, μα μετά αυτός με πούλησε ο πούστης. Έβαλε ρουφιανιά αυτός κ εγώ, κάτι είχε πει σε αυτουνούς να με χτυπήσουνε και με περιμένανε 7-8 άτομα να με χτυπήσουνε. Τον είχα σαν αδερφό μου,

κανείς δεν του είχε μιλήσει, ό,τι του χανότανε αυτά, εκείνα, πήγαινα του τα 'παιρνα εγώ κ του τα 'δινα ξανά.»

Υπάρχει και η περίπτωση όπου κάποιος κρατούμενος είναι αρκετά αντικοινωνικός λόγω προσωπικότητας και έτσι ζορίζεται και δυσκολεύεται να βρει ισορροπία στα συναισθήματά του μέσα στο κελί με άλλους δυο κρατούμενους. «Να σου πω την αλήθεια; Τα βλέπω και όλα ρουτίνα έξω, βαρεμάρα. Δηλαδή δεν υπάρχει κάτι που να μου τραβήξει το ενδιαφέρον, κάτι να πεις πως θα με κάνεις ευτυχισμένο και χαρούμενο, ωραία λέω , θα πάω σπίτι μου , ε, θα είμαι σχολείο σπίτι , σπίτι σχολείο, άντε να βγω για κάνα καφέ, για καν ποτό κάνα Σάββατο και πάλι δεν βλέπω κάτι που να μ' αρέσει και έξω που ήμουν. Μπορεί επειδή ήμουν και πιο πιτσιρικάς δεν έβγαινα τόσο, δεν ξέρω, δεν είχα και τόσα ενδιαφέροντα περισσότερο ήμουν σπίτι, μουσική, έκλεινα και παντζούρια στο δωμάτιο , δεν είμαι τόσο κοινωνικός. Μου τη βαράει και χαλιέμαι λίγο απ' αυτό . Όταν ήμουν μόνος μου το 'κανα. Από τη μια θέλω να είμαι μαζί τους αλλά από την άλλη θέλω να είμαι και μόνος μου. Αφού δεν ανοίγει η φυλακή είμαστε μαζί το βράδυ και το μεσημέρι, να 'μουν και λίγο μόνος μου. Θέλω ν' αλλάξω κελί, ε, να τους παρατήσω . Μπορεί να στραβώσουνε κιόλας. Πως θα σου φαινότανε να μπαίνανε μέσα στο δωμάτιό σου, να σου ψάχνανε όλα σου τα ρούχα, να σε κλειδώνανε κάθε μεσημέρι 12:00 και κάθε βράδυ στις 21:00 και να μη μπορείς να κάνεις τίποτα, να σπάσεις ούτε βάζο για παράδειγμα. Θα 'χεις επιπτώσεις μέχρι και γι' αυτό. Εμένα αυτό με τρέλαινε περισσότερο. Δεν μπορούσες να έχεις δηλαδή κάτι προσωπικό. Να 'μπαιναν, να σου έκαναν όλα τα πράγματα χάλια, να πρέπει να τα φτιάχνεις πάλι μόνος σου, είναι λίγο περίεργο σε βάση με την κοινωνία. Αυτό σκεφτόμουν και με απασχολούσε για μεγάλο διάστημα εδώ μέσα.»

Και με όσα είδαμε ως εδώ αντιλαμβανόμαστε πλήρως την έννοια του εγκλεισμού όπως την ανέλυσε ο Goffman, δηλαδή συνοπτικά «Το άτομο στερείται την ελευθερία του στα πλαίσια μια ΗΘΙΚΗΣ καταδίκης και τιμωρίας για τις πράξεις του· στερείται βασικά αγαθά και υπηρεσίες (για τα δεδομένα των δυτικών κοινωνιών)· στερείται την βασική αυτονομία στις αποφάσεις του και τις επιλογές του στα αγαθά και τις σεξουαλικές του σχέσεις. Στερείται ακόμα, την ασφάλειά του καθώς ζει και υπάρχει σε ένα περιβάλλον με την ταυτότητα του εγκλείστου (μια ταυτότητα που αποκλίνει σημαντικά από αυτό που έχουμε ορίσει σαν “ανθρώπινο ον” και τα “δικαιώματα” που συνεπάγεται). Οποιαδήποτε γεγονός, επομένως, που μπορεί να συμβεί σε μια δομή εγκλεισμού και να απειλήσει/βλάψει την σωματική ακεραιότητα του εγκλείστου (ή να οδηγήσει ακόμα και στον θάνατό του), δεν παράγει τα νοήματα που θα παρήγαγε έξω από το ίδρυμα, αλλά συγκαλύπτεται και “χάνεται” στην ολοκληρωτική διάρθρωση της δομής.»

3) Η σχέση του κρατούμενου στη φυλακή με το προσωπικό του ιδρύματος.

Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό κομμάτι είναι οι σχέσεις που αναπτύσσουν οι κρατούμενοι με το προσωπικό του κάθε ιδρύματος. Κατά κύριο λόγο οι κρατούμενοι περνάνε τον περισσότερο χρόνο τους με τους φύλακες και δευτερευόντως με τους δασκάλους που πηγαίνουν στη φυλακή για να τους κάνουν μάθημα. Με τους φύλακες ενώ δεν υπάρχουν περιστατικά βίας υπάρχει μια πεποίθηση στην ατμόσφαιρα που δεν το αποκλείει, όπως μας λέει και ένας πληροφορητής:

«Δεν έχω δει, έτσι, να χτυπάνε ξέρω γω, τώρα δεν ξέρω άμα τους πάνε επάνω, μη γίνεται καμιά μαλακία ξέρω γω, τσακώνονται ξέρω γω μεταξύ τους κ τους πάνε επάνω, δεν έχω δει όμως να χτυπάνε κάποιον. Γενικά με το προσωπικό μια καλησπέρα και μια καλημέρα έχουμε.» ενώ όπως λέει ένας άλλος συνεντευξιαζόμενος «Με το προσωπικό άμα είσαι σωστός, είναι σωστοί. Αν δεν είσαι θα σου πηγαίνουν και αυτοί κόντρα.» «Με τους φύλακες! Οι φύλακες είναι πάρα πολύ καλά παιδιά (κούναγε κοροϊδευτικά το κεφάλι), μας σέβονται πάρα πολύ, τους σεβόμαστε (παύση) κ ναι βασικά είναι πάρα πολύ καλά παιδιά εδώ πέρα, τους μιλάμε ωραία, μας μιλάνε ωραία , μας προσέχουν εδώ μέσα, όπως μιλάμε και εμείς σεβαστικά μέσα, υπάρχουν κάποιους κανόνες μέσα εδώ στην φυλακή. Όπως μιλάμε εμείς με σεβασμό, μιλάνε κ αυτοί. Είναι πάρα πολύ καλοί κ με τον διευθυντή έχουμε ντάξει, καλός ο διευθυντής (γέλιο), ο αρχιφύλακας καλό παιδί, ναι.», αναφέρει επόμενος πληροφοριοδότης μας.

Ένας συνεντευξιαζόμενος ακόμα είπε όσον αφορά τις σχέσεις του με το προσωπικό: «Το προσωπικό! Εγώ από την ώρα που ήρθα εδώ μέχρι τώρα, εντάξει μη νομίζεις ότι παιδιά θα σας βγάλουμε έξω κ τελείωσε, 1000 φορές να μη με ‘βγαζαν έξω κ να σταματούσαν κάποια... κάποιες συνήθειες που έχουν σαν φυλακή όπως έρχεται ένας υπάλληλος, κοιτάει λίγο 1 αχτίνα, κοιτάει την άλλη απ’ το γραφείο. Α ξέρω γω X- Ψ ελάτε εδώ καθάρισε εσύ από εδώ, καθάρισε εσύ από κει ξέρω γω. Κ άμα δεν το κάνεις θα σου πουλήσει λίγο τρέλα, θα σε πάρει μια βόλτα στα πειθαρχεία, θα κάτσεις 1-2 ώρες, θα σου την πει, θα σου την πει μέχρι να του την μπεις εσύ κ δεν μου πολυαρέσει εμένα αυτό. Ντάξει η αλήθεια είναι ότι δες, εδώ πέρα οι υπόλοιποι δεν αντιδρούν, εγώ έχω αντιδράσει πολλές φορές αλλά παρ’ όλα αυτά έχω κερδίσει το διευθυντή- εισαγγελέα- αρχιφύλακα γιατί ξέρεις... προσπαθώ στα μαθήματα ξέρεις

με έχουνε για έξυπνο κ τέτοια. Η αλήθεια είναι ότι εγώ το παιχνίδι εδώ μέσα άμα ρωτήσεις πώς το παίζω το παιχνίδι το παίζω πολύ πονηρά. Οι υπόλοιποι έχουν προβλήματα σε άλλες φυλακές αν πάνε. Εγώ δεν έχω κανένα πρόβλημα, όπου κ να πάω το ίδιο μου είναι. Απλά... πώς να στο πω τώρα άμα τελειώσω τη φυλακή, θέλω να την τελειώσω εδώ. Αυτό!» και βέβαια υπήρξαν και περιστατικά όπου κάποιος κρατούμενος στέκεται αμήχανος όπως για παράδειγμα μας λέει παρακάτω ένας από ους κρατούμενους:

«Έχω δει, έβλεπα, όσο παρακολουθούσα τηλεόραση ένα βράδυ ξέρω γω, είδα μία διαφήμιση. Έγραφε έναν αριθμό, είχε ένα καλώδιο τηλεφώνου κ από κάτω δηλαδή, σου λέει ξέρω γω γραμμή στήριξης κρατουμένων κ σκέφτομαι κ λέω άμα την κάνω τη μαλακία θα πάρω εκεί τηλέφωνο, έτσι να τους την σπάσω. Λοιπόν με το που γίνεται, δες τι γίνεται τώρα. Ένας υπάλληλος, υπάλληλος πολύ σπαστικός υπάλληλος κ λέει στον Χ που είμαστε στο ίδιο κελί κ τότε είχε τούρκικο αποκωδικοποιητή κ είχε τέρμα τούρκικα, είναι κ Μουσουλμάνος, είχε κ μία σημαία της Τουρκίας ζωγραφισμένη σε κόλλα χαρτί, δεν το επιτρέπουνε κ του τη βίδωσε εκείνη τη μέρα του συγκεκριμένου υπάλληλου κ ήρθε κ του λέει, του 'κλεισε από δω κ πέρα το ρεύμα να μην μπορέσει να ακούσει μουσική τούρκικα, του είπε να βγάλει τη σημαία από κει κ όσο τα 'βλεπα αυτά εγώ κ ήμασταν στο ίδιο κελί, αυτό είναι ρατσισμός ξέρω γω, δεν είναι ότι... την ξέρουμε την ιστορία αλλά προχωράμε, δεν είναι ότι... Τούρκοι, Έλληνες ναι μεν εντάξει, δε σου φταίει αυτός που στην ουσία έχει ελληνική ταυτότητα απλά... (παύση) δεν, έχω δει πολλές φορές έτσι... δεν μας φέρονται σαν παιδιά, μας φέρονται σαν κρατούμενους που απλά μας έχει δείξει επιείκεια η εισαγγελέας. Δεν υπάρχει καλύτερος χαρακτηρισμός.»

Αρκετές φορές και οι φύλακες παραμένουν αμέτοχοι σε περιστατικά όπου δυο κρατούμενοι θα τσακωθούν όπως για παράδειγμα μας λέει ο επόμενος πληροφοριοδότης «Παίζαμε μπάσκετ έξω κ έλεγε μαλακίες μπροστά σε όλους τους κρατούμενους, έλεγε μαλακίες κ οι κρατούμενοι γελάγανε. Αμ! Του λέω κάτσε καλά, κάτσε καλά, κάτσε καλά που αυτός δεν έπαιρνε χαμπάρι, γέλαγαν οι κρατούμενοι. Α! σηκώνομαι του δίνω μια μπουνιά στον τοίχο, έσπασε το χέρι μου, του λέω έλα μία στο κελί του λέω, έρχεται μία στο κελί, λέει τι θα με χτυπήσεις λέει; Μα τι είναι αυτά που λες στα παιδιά μπροστά του λέω; Μαλακίες έλεγε, ξέρεις αυτός κ... τον. Ήρθε μετά ο φύλακας. Απλώς έκλεινε το προαύλιο για να μπούμε στα κελιά, αμ με πήρε εδώ (δείχνει το πρόσωπό του), με είχε γρατζουνήσει εδώ ο Α κ κάνει τι είναι αυτά που σου ‘κανε λέει; Η γυναίκα λέει. Γυναίκα τον είπε. Μαλακίες φίλε. Εγώ δεν ήμουνα καλά, τότενες, είχα 1,5 μήνα να πάρω τους δικούς μου τηλέφωνο κ είχα τρελαθεί, δεν ήξερα τι να κάνω. Κανείς δεν είχε κάρτες εδώ. Μα! Μου λέει ο δάσκαλος ένα πρωί, τι έχεις μου λέει; Τίποτα του λέω δάσκαλε. Λέει θες καφέ, λέει; Όχι του λέω. Ευχαριστώ, ήπια. Μετά σχολάσαμε πήγε στον αρχιφύλακα. Λέει ο Α είναι έτσι κ έτσι είναι κάτω λέει. Τότε που είχε γίνει με τη φασαρία λέει ο αρχιφύλακας, τι έγινε; Τι να γίνει του λέω εδώ μαλακίες του λέω, τι έχεις λέει; Τι να ‘χω κύριε αρχιφύλακα. Μου τα είπε λέει ο δάσκαλος, λέει. Ναι του λέω, μαλακίες. Μετά μου λέει πήγαινε κάτω.».

Σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς που πηγαίνουν στη φυλακή όλοι οι πληροφορητές δήλωναν ότι νιώθουν ευχάριστα μαζί τους και χαρακτηριστικό είναι αυτό που αναφέρει ένας από αυτούς που μας λέει «Με τους εκπαιδευτικούς έχουμε μια σχέση φιλική. Δηλαδή μπορεί να μας πει και αυτός κάτι που πέρασε τη μέρα του ή και εμείς. Έχουμε δεμένες σχέσεις μεταξύ μας. Ε ότι γίνετε εδώ πέρα και δεν θέλεις να το

συζητήσεις με συγκρατούμενο σου, μπορείς να το συζητήσεις με τον εκπαιδευτικό σου.».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ο προβληματισμός γύρω από το μέλλον του θεσμού της φυλακής έχει στις μέρες μας αναζωπυρωθεί μπροστά στα πορίσματα της επιστημονικής έρευνας, που επικυρώνουν την κοινή εμπειρία σχετικά με την αποτυχία της φυλακής να βελτιώσει τον εγκληματία. Μπροσ σ' αυτή τη διαπίστωση οι δυνατές αντιδράσεις είναι η κατάργηση της φυλακής ή η μεταρρύθμισή της. Η πρώτη κινείται στο χώρο της ουτοπίας, γιατί, για να μιλήσει κανείς για κατάργηση της φυλακής, θα πρέπει να ξέρει τον τύπο της κοινωνίας στα πλαίσια της οποίας η κατάργηση αυτή θα είναι πραγματοποιήσιμη. Η δεύτερη οφείλει να καθορίσει τι ακριβώς πρέπει να αλλάξει και με τι θα αντικατασταθεί, γιατί αλλιώς κινδυνεύει να προσθέσει απλά μια νέα φάση στην πορεία του φαύλου κύκλου που ακολούθησε μέχρι σήμερα το μεταρρυθμιστικό κίνημα της φυλακής.

Πράγματι, η κρίση του θεσμού της φυλακής και οι προσπάθειες ξεπεράσματός της δεν είναι σημεία των καιρών μας. Η ιστορία της φυλακής συμπίπτει με την ιστορία της συνεχούς μεταρρύθμισής της, υπό την έννοια ότι, επί διακόσια χρόνια που ισχύει η στερητική της ελευθερίας ποινή, η φυλακή συνεχώς μεταρρυθμίζεται και συνεχώς έχει τον ίδιο αρνητικό απολογισμό. Η σταθερότητα της αναποτελεσματικότητάς της στη βελτίωση του εγκληματία είναι τέτοια, ώστε εύλογα θα μπορούσε να διερωτηθεί κανείς μήπως ο σκοπός της βελτίωσης του εγκληματία δεν είναι παρά η νομιμοποιητική ιδεολογία της φυλακής, και μήπως η πραγματική της λειτουργία — ανεξάρτητα από προθέσεις — είναι αυτό που πράγματι επιτελεί, δηλαδή η παραγωγή και αναπαραγωγή του στερεοτύπου του κακού ή του παθολογικού, στο οποίο χρεώνονται όλες οι δυσλειτουργικές εκφάνσεις του κοινωνικού

συστήματος. Πρέπει όμως να παρατηρηθεί ότι όλες οι μεταρρυθμίσεις της φυλακής αναφέρονται στο θεσμικό και οργανωτικό πεδίο, ενώ το ιδεολογικό, από καταβολής του θεσμού μέχρι σήμερα, παρέμεινε έξω από κάθε αμφισβήτηση. Δηλαδή, οι μεταρρυθμίσεις αυτές αποτέλεσαν προσπάθειες προσέγγισης ενός ιδεώδους προτύπου, οι αποτυχίες επίτευξης του οποίου αποδόθηκαν στην ανεπάρκεια ή στην κακή χρήση των χρησιμοποιούμενων μέσων, πράγμα που άφησε το πρότυπο αλώβητο από κάθε κριτική.

Έτσι το πρότυπο της φυλακής έμεινε έξω από τη διάσταση του χρόνου. Αποκομμένη από την κοινωνία, όχι μόνο με υλικά αλλά και με ιδεολογικά τείχη, η φυλακή διατηρεί μέχρι σήμερα τις αξίες που είχε πριν δύο αιώνες, ενώ στο μεταξύ οι αξίες της καθολικής κοινωνίας έχουν μεταβληθεί. Συνεπώς, τα θεσμικά και οργανωτικά μέσα που θεσπίζονται κατά καιρούς για τη μεταχείριση των κρατουμένων, επειδή κατατείνουν στην πραγμάτωση αυτών των αξιών της φυλακής, είναι φυσικό να αποδεικνύονται στην πράξη αναποτελεσματικά για την επανένταξη του εγκληματία σε μια κοινωνία, της οποίας οι αξίες διαφέρουν από την ιδεολογία του προτύπου της φυλακής. Άρα, η επανακοινωνικοποίηση του εγκληματία προϋποθέτει την επανακοινωνικοποίηση της φυλακής. Αλλά ας δούμε πιο συγκεκριμένα αυτό που εννοούμε.

Κατά την ιδεολογία της φυλακής, αυτή καλείται να εκπληρώσει μια ηθική αποστολή. Σκοπός της είναι η βελτίωση του εγκληματία. Η κοινωνική επανένταξη, η επανακοινωνικοποίηση του εγκληματία είναι το πρακτικό αποτέλεσμα της βελτίωσης στην οποία επικεντρώνεται η σωφρονιστική προσπάθεια. Έτσι και ο ελληνικός σωφρονιστικός κώδικας στο άρθρο 1 ορίζει:

«Η εκτέλεση των ποινών και των ασφαλιστικών μέτρων αποσκοπεί κυρίως εις την κοινωνική αναπροσαρμογή των κρατουμένων δια της αγωγής και βελτιώσεως αυτών». Ο σκοπός της βελτίωσης τοποθετείται στο πεδίο της ηθικής αξιολόγησης, προϋποθέτει κάποιον που ηθικά υπολείπεται. Έτσι, η διάπραξη της εγκληματικής πράξης θεωρείται όχι απλώς ως κοινωνικά δυσλειτουργική συμπεριφορά, αλλά ως προσβολή μιας ηθικής τάξης, πράγμα που προϋποθέτει μια κοινωνία που έχει αναγάγει τους νόμους της σε αξίες. Η καταδίκη λοιπόν επάγεται ηθικό σιγματισμό, που επιτείνεται με τον εγκλεισμό στη φυλακή, αλλοιώνει την κοινωνική ταυτότητα και την ηθική ποιότητα του ατόμου και ακολουθεί το άτομο και μετά την έξοδό του από τη φυλακή.

Μια πρώτη λοιπόν λειτουργική έκφανση αυτής της ιδεολογίας είναι να διακρίνει τα άτομα σε «καλούς», που τηρούν το νόμο, και σε «κακούς» που τον παραβιάζουν. Η βασική αυτή ιδέα διέπει απ' άκρου σ' άκρο τη μεταχείριση στην οποία υποβάλλεται ο κρατούμενος στη φυλακή, και χαρακτηρίζει τους επί μέρους σωφρονιστικούς θεσμούς. Κοινό χαρακτηριστικό είναι η εγκαθίδρυση μιας ιεραρχικής κλίμακας κατά βαθμό «κακότητας», όπου οι χειρότεροι βρίσκονται στη βάση και οι λιγότερο κακοί στην κορυφή. Ο θεσμός του προοδευτικού συστήματος, η ταξινόμηση των κρατουμένων κατά τάξεις, ο θεσμός της πειθαρχίας με το σύστημα τιμωριών και αμοιβών κτλ., εκφράζουν αυτή τη γενική αρχή της ιεράρχησης. Βασική ιδέα είναι ότι έτσι δημιουργούνται κίνητρα στους κρατουμένους ν' ανέβουν την ιεραρχική κλίμακα μέχρι την πλήρη βελτίωσή τους. Στην πραγματικότητα όμως οι κρατούμενοι αρνούνται να επιστρέφουν στην κατάσταση ανηλικότητας στην οποία τους τοποθετεί το σωφρονιστικό σύστημα ακολουθώντας την τακτική του «χαστουκιού και της καραμέλας», και αντιδρούν στις διακρίσεις που επάγεται η ιεράρχηση, προσλαμβάνοντάς τες σαν αδικίες. Έτσι, το αποτέλεσμα είναι

το αντίθετο απ' αυτό που επιδιώκεται. Η ιεράρχηση μαζί με την τάξη και την πειθαρχία αποτελούν τις κλασικές παραδοσιακές αξίες της φυλακής, με τις οποίες διαπαιδαγωγείται ο κρατούμενος για να ενταχθεί σε μια ιεραρχικά δομημένη ταξική κοινωνία. Στη σύγχρονη όμως κοινωνία, οι αξίες αυτές βρίσκονται σε υποχώρηση, κυρίως στους νέους, που αποτελούν τη μεγάλη μάζα των φυλακισμένων, ενώ άλλες αξίες, όπως η ελευθερία, η ισότητα, ο πλουραλισμός, έρχονται να καταλάβουν τη θέση των προηγούμενων στην κορυφή της αξιολογικής κλίμακας.

Ευνόητο λοιπόν είναι ότι, για την κοινωνική επανένταξη του κρατουμένου, απαραίτητος όρος είναι οι νέες αυτές αξίες να εισχωρήσουν στο χώρο της φυλακής. Η μεταρρύθμιση λοιπόν της φυλακής πρέπει να αναφέρεται κυρίως στο ιδεολογικό επίπεδο. Όταν αλλάξει η ιδεολογία, οι μεταρρυθμίσεις στο θεσμικό και οργανωτικό πεδίο θα ακολουθήσουν αναγκαστικά ως απαραίτητες προσαρμογές των μέσων προς τους σκοπούς. Βασική προϋπόθεση γι' αυτή την αλλαγή είναι η εξαφάνιση του στιγματιστικού χαρακτήρα της ποινής και κατ' επέκταση της φυλακής. Στη σημερινή πλουραλιστική και πολιτισμικά ετερογενή κοινωνία, ο νόμος (και ο ποινικός) δεν μπορεί να θεωρείται παρά ως σύνεργο άσκησης μιας πολιτικής. Μέσα σ' αυτή την προοπτική, η παράβασή του δεν μπορεί να θεωρείται προσβολή μιας υπερβατής ηθικής τάξης, αλλά παρενόχληση της ομαλής λειτουργίας της κοινωνικής μηχανής, όπως αυτή είναι ρυθμισμένη στα πλαίσια του συγκεκριμένου κοινωνικού συστήματος. Συνεπώς, και ο εγκληματίας δε θα προσλαμβάνεται ως αυτός που βρίσκεται σε σύγκρουση με πανανθρώπινες αξίες, αλλά ως αυτός που ήρθε σε αντίθεση με τους κανόνες του παιχνιδιού που έθεσαν αυτοί οι οποίοι, στα πλαίσια του συγκεκριμένου συστήματος, είχαν τη δύναμη να τους επιβάλουν. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα η εικόνα του «κακού» δίνει τη θέση της στην εικόνα

του αντιτιθέμενου, η οποία δεν επάγεται ηθικό στιγματισμό σε μια πλουραλιστική κοινωνία. Βέβαια, αναπόδραστο είναι το να αντιδρά το σύστημα εναντίον αυτών που απειλούν την επιβίωσή του ή την απρόσκοπτη λειτουργία του, και να αμύνεται με διάφορα μέσα μεταξύ των οποίων η φυλακή δεν μπορεί παρά να εξακολουθεί να κατέχει πρωτεύουσα θέση, τουλάχιστον μέχρις ότου φτάσουμε (αν φτάσουμε) στη δημιουργία μιας κοινωνίας, που θα μπορεί να λειτουργήσει χωρίς το στοιχείο του καταναγκασμού. Αλλά μέσα σ' αυτή την προοπτική η φυλακή δεν θα 'χει σαν αποστολή την επανόρθωση του εγκληματία, δεν θα συνίσταται παρά σε στέρηση της ελευθερίας του. Μ' αυτό δεν υπαινισσόμαστε επιστροφή σε ανταποδοτικά πρότυπα κατά το υπόδειγμα των αντιλήψεων που κατίσχυαν στις Η.Π.Α. και στις σκανδιναβικές χώρες. Υποστηρίζουμε απλώς ότι αφού ο κανόνας που ο δράστης παραβιάζει δεν εκφράζει ένα πανανθρώπινο δέον αλλά απλώς μια άποψη που αντλεί τη νομιμότητά της από το γεγονός και μόνο ότι είναι η άρχουσα, η φυλακή, ως έκφραση της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης στην παραβίαση του κανόνα, δεν μπορεί να απευθύνεται στο ατομικό ον του εγκληματία, αλλά μόνο στο κοινωνικό του ον. Συνεπώς, η φυλακή δεν μπορεί να έχει σκοπό τη βελτίωση του εγκληματία. Αυτή είναι προσωπική υπόθεση του κάθε κρατουμένου και δεν δικαιολογεί παρέμβαση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου.

Στο κεφάλαιο τούτο, αυτό που απαιτείται από τους μηχανισμούς αυτούς είναι ένας ρόλος αποχής και όχι θετικής δράσης· δηλαδή, να μην καταρρακώνουν την ηθική υπόσταση του εγκληματία με το στιγματισμό και τις αρνητικές ετικέτες, αφήνοντας κατά μέρος την ηθική εξύψωσή του, που δεν μπορεί να σημαίνει παρά προσπάθεια εμφύτευσης της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ειδικότερα, το μόνο που έχει να κάνει σχετικά η φυλακή είναι αφενός να απέχει από επεμβάσεις, έτσι ώστε να αφήνεται ο

καθένας ελεύθερος να αναπτύξει την προσωπικότητά του σύμφωνα με τις δυνατότητές του, και αφετέρου να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες που να αποκλείουν επιδράσεις του ενός πάνω στον άλλο. Κατά το μέτρο που η φυλακή απευθύνεται στο κοινωνικό ον του εγκληματία, δεν μπορεί να μην αναγνωρίσει κανείς σ' αυτή κάποια σκοπιμότητα, την επιδίωξη κάποιου σκοπού. Ως θεσμός κοινωνικού ελέγχου ενός συγκεκριμένου, οποιουδήποτε, κοινωνικού συστήματος, η φυλακή είναι ταγμένη στην εξυπηρέτηση της εύρυθμης λειτουργίας αυτού του συστήματος, ως σκοπό της έχει λοιπόν την ειδική πρόληψη του εγκλήματος με την επιδίωξη της κοινωνικής επανένταξης του εγκληματία. Όμως, η επανένταξη αυτή δεν θα πρέπει να επιδιωχθεί με επέμβαση στην προσωπικότητα του κρατουμένου στα πλαίσια ενός προγράμματος μεταχείρισης, αλλά με την ανάθεση της κοινωνικοποίησής του στον βασικό κοινωνικοποιητικό παράγοντα όλων μας, δηλαδή στην ίδια την κοινωνία. Στα πλαίσια αυτής της σκοπιμότητας, ο ρόλος της φυλακής θα είναι δευτερεύων και θα συνίσταται στην εξασφάλιση στους κρατουμένους όλων των ελευθεριών που συμβιβάζονται με το καθεστώς στέρησης της ελευθερίας, ώστε να είναι δυνατόν να λειτουργήσουν για το σύνολο των κοινωνικών μελών και που, για κάποιο λόγο, δεν επέδρασαν πάνω στον εγκληματία μέχρι τώρα. Τούτο σημαίνει διαμόρφωση συνθηκών από την οικογενειακή και κοινωνική του ζωή που να μεγιστοποιούν τις δυνατότητες και ευκαιρίες για κοινωνικές επαφές.

Οι ιδέες αυτές μεταφράζονται στο θεσμικό πεδίο με τις εξής ρυθμίσεις:

1. Κατάργηση της έννοιας της εξατομίκευσης της μεταχείρισης και όλων των συναφών θεσμών που επάγονται διακρίσεις και ανισότητες, ενόψει μιας δήθεν προσαρμογής της ποινής στις ανάγκες βελτίωσης του εγκληματία. Η υπαγωγή της κοινωνικοποίησης του εγκληματία στους

κοινούς για όλους κοινωνικούς μηχανισμούς ένταξης, ούτε με την έννοια της εξατομίκευσης της μεταχείρισης, ούτε καν με την έννοια της μεταχείρισης συμβιβάζεται. Η ταξινόμηση των κρατουμένων κατά ομοειδείς κατηγορίες θα πρέπει να διατηρηθεί για να αποτρέπονται δυσμενείς αλληλεπιδράσεις, όχι όμως στα πλαίσια της ίδιας φυλακής, αλλά με κατανομή των κατηγοριών σε ειδικά για καθεμιά καταστήματα.

2. Μετατροπή της φυλακής από τόπο στέρησης της ελευθερίας σε τόπο ελεγχόμενης ελευθερίας, έτσι ώστε να χρησιμεύει για άσκηση των κρατουμένων στον ελεύθερο τρόπο ζωής. Εδώ εμπίπτουν όλες οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις που θα κατατείνουν στην εξασφάλιση επαφής των κρατουμένων με την ελεύθερη κοινωνία, με άρση των περιορισμών στην αλληλογραφία, στις επισκέψεις, στην ανάγνωση βιβλίων και εφημερίδων της προτίμησης του καθενός και με την παροχή αδειών εξόδου.

3. Καθιέρωση μιας έννοιας σωφρονιστικής νομιμότητας, με σαφή αναγνώριση στους κρατουμένους όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται σε κάθε πολίτη, πλην αυτών βέβαια που η άσκησή τους δεν συμβιβάζεται με το καθεστώς τους ως κρατουμένων (π.χ. ελευθερία κινήσεων στο χώρο) και παροχή ειδικής ένδικης προστασίας με τη θέσπιση ειδικού δικαιοδοτικού οργάνου και την εγκατάστασή του σε κάθε φυλακή.

4. Υπαγωγή του εργαζόμενου καταδίκου και της οικογένειάς του στο σύστημα των κοινωνικών ασφαλίσεων υπό τους όρους που ισχύουν για κάθε εργαζόμενο.

5. Μεταβολή της λειτουργικής αποστολής του προσωπικού της φυλακής από τον ενεργητικό ρόλο του αναμορφωτή προσωπικοτήτων, που μέχρι

σήμερα καλείται να παίξει, σ' έναν παθητικότερο ρόλο, που θα συνίσταται στο να διευθετεί και να οργανώνει μέσα στη φυλακή χώρους ελευθερίας που να επιτρέπουν τη διείσδυση μέσα σ' αυτή και τη δράση πάνω στους τροφίμους της των κοινωνικών μηχανισμών κοινωνικοποίησης που λειτουργούν για το κοινωνικό σύνολο.

Πιστεύω ότι με τις αλλαγές αυτές η φυλακή, αν δε γίνει κοινωνικά ωφέλιμη, τουλάχιστον θα πάψει να είναι βλαπτική στην έκταση που είναι μέχρι σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κουράκης Νέστωρ Ε. (2009). Ποινική καταστολή μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος, Αθήνα:εκδόσεις Σάκκουλα.

Ιάκωβος Ι. Φαρσεδάκης (2007) Στοιχεία εγκληματολογίας, Αθήνα:Νομική βιβλιοθήκη.

Έφη Π. Λαμπροπούλου (1995). Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος:Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση.

Στέργιος Α. Αλεξιάδης(2001) Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής:Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα.

Στέργιος Α. Αλεξιάδης (1995) Σωφρονιστική, Αθήνα:εκδόσεις Σάκκουλα.

Τσαλικογλου Φ. (1989). Μυθολογίες Βίας και Καταστολής, Αθήνα:εκδόσεις Παπαζήση.

Θεμελή Ο. (2000) Εγκλεισμός και υγεία – η κατάλυση ενός ακόμα έννομου αγαθού, Αθήνα:εκδόσεις Παπαζήση.

Παύλου Σ., & Γούνη Μ. (2003). Αρχαίες φυλακές. Αθήνα:Ελευθεροτυπία, Ιστορικά, 214, σελ. 6-12.

Χάιδου Α. (2002). Το Σωφρονιστικό Σύστημα: Ζητήματα Θεωρίας και Πρακτικής, Αθήνα:Νομική βιβλιοθήκη.

Μισέλ Φουκώ (1989) Επιτήρηση και τιμωρία, Αθήνα:εκδόσεις κέδρος Ράππα.

Αγγελική Πιτσελά (2001) Δίκαιο ανηλίκων, Αθήνα:εκδόσεις Σάκκουλα.

Κουκουτσάκη Αφροδίτη (2002), Χρήση Ναρκωτικών Ομοφυλοφιλία, , Αθήνα:εκδόσεις Κριτική.

Τριβιζάς Ευγένιος (1989), Θέματα Συγκριτικής Εγκληματολογίας Σημειώσεις, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Φαρσεδάκης Ιάκωβος (1985), Παραβατικότητα και Κοινωνικός έλεγχος των Ανηλίκων: Νομική Βιβλιοθήκη.

Στράτος Γεωργούλας (2003), Αποκλίνουσα συμπεριφορά των νέων, Αθήνα: εκδόσεις εκκρεμές.

Μαυρογιάννης Διονύσης (1999), Εγχειρίδιο γενικής κοινωνιολογίας, Αθήνα: Σάκκουλας.

Albert Camus (1947 πρωτότυπη έκδοση-1990 μεταφρασμένη): Η Πανούκλα, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήσης.

Χρηστάκης, Κ. (2001). Προβλήματα συμπεριφοράς στη σχολική ηλικία: εκτίμηση, πρόληψη, καταγραφή, αντιμετώπιση. Αθήνα: Ατραπός

Bartol, C.R. and Bartol, A.M. (1994) *Psychology and Law: research and Application* (2nd ed.). Pacific Grove, CA: Books/Cole.

Cooke, D.J., Baldwin, P.J. and Howison, J. (1990) *Psychology in prisons*. Routledge: London.

Goffman, E. (1968) *Asylums*. Harmondsworth: Penguin Books

Serra, C. (1994) *Il castello, S. Giorgio e il drago: depressione reattiva, autolesionismo e suicidio nel carcere*. Edizioni Seam, Roma.

Sykes, G.H. (1958) *The society of captives: a study of maximum security prison*. Princeton: Princeton University.